

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
ЦЕНТР ІСТОРІЇ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

КУЛЬТУРА МОВИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

VII Всеукраїнська науково- практична конференція

9–10 квітня 2020 року

УДК 811.161.2

*Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства
(протокол № 11 від 10 березня 2020 року)*

Редакційна колегія:

д-р. філол. наук, проф. І. С. Попова,
д-р. філол. наук, проф. Н. С. Голікова (відп. редактор),
д-р. філол. наук, проф. В. В. Корольова,
к. філол. наук, доц. Н. Г. Майборода (техн. секретар).

Культура мови в українському суспільстві : Матеріали
VII Всеукраїнської науково-практичної конференції: м. Дніпро,
9–10 квітня 2020 року. Дніпро : Вид-во «Ліра», 2020. 120 с.

У науковому збірнику вміщено доповіді мовознавців, присвячені проблемі «Культура мови в українському суспільстві».

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів, учителів.

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.

За зміст і точність викладеного матеріалу відповідальність покладено на авторів.

© Дніпровський національний
університет ім. Олесь Гончара, 2020

**ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ VII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «КУЛЬТУРА
МОВИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ»**

Шановні учасники конференції!

Сердечно вітаю Вас з початком роботи наукового форуму, який в непростих умовах сьогодення, спричинених всесвітньою пандемією, дав змогу «зібратися» мовознавцям – представникам різних закладів вищої освіти України – в одній інтернет-аудиторії. Нас об'єднують творчі пошуки й досягнення в царині сучасної лінгвоукраїністики, прагнення долучитися до вирішення проблем, що є пріоритетними й перспективними в науці. Без сумніву, усебічне дослідження української літературної національної мови як найдосконалішої, вершинної форми соціолінгвальної ієрархії, вивчення основних чинників, що сприяють її розвитку, – одне з найактуальніших питань сучасного мовознавства, яке неодмінно спирається на суспільно-історичний досвід людства.

Культура й мова – це поняття, що становлять органічну єдність у площині духовних і морально-етичних вартостей кожної людини, усього українського суспільства. Мовна культура постає важливим підґрунтям, надійною опорою для вираження незалежності думки, виховання справжнього патріотизму, вироблення етичних норм міжнародного спілкування. Дослідження цього складного поняття є актуальною проблемою, що відбиває особливості суспільного розвитку будь-якої етноспільноти. Воно слугує предметом публічного обговорення в колі мовознавців, письменників, усіх людей, уважних до виражальних можливостей слова, до престижу своєї мови.

VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Культура мови в українському суспільстві», яку організували науковці Центру історії та розвитку української мови й кафедри української мови – це наразі особлива подія в житті Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наше наукове зібрання має свою історію та гарні традиції. Перша науково-практична конференція під гаслом культури мови відбулася 2008 року. Її ініціювали науковці Центру історії та розвитку української мови – структурного підрозділу університету, що розпочав свою роботу 1 вересня 2006 року. Саме тоді колектив україністів-філологів вирішив періодично – раз на два роки – проводити конференції такого формату. Виконуючи цю ухвалу, дбаючи про сьогодення й майбутнє рідної мови, організатори наукового форуму завжди збирали в стінах університету багатьох мовознавців, журналістів, студентів – усіх, кому не байдужа доля української мови. І сьогодні учасники конференції так само готові поділитися своїми знаннями, досвідом, душевними переживаннями про тернисте минуле, непросте, суперечливе сьогодення й трепетно неспокійне майбутнє української національної мови.

Основна мета проведення VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Культура мови в українському суспільстві» – обговорити, теоретично обґрунтувати й узагальнити важливі питання культури української мови, накреслити шляхи практичної реалізації здобутків цієї наукової галузі в різних сферах українського суспільства. У зв'язку з цим науковці мають змогу працювати в п'яти секціях, у межах яких передбачено обговорення таких ключових питань: 1) культура мови як соціолінгвістична категорія; 2) культура мови і мовна норма; 3) культура мови і сучасний літературний процес; 4) культура мови в закладах освіти; 4) культура мови в засобах масової інформації.

Тож щиро бажаю учасникам конференції, її організаторам натхнення, вагомих здобутків у царині лінгвоукраїністики!

VII Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Культура мови в українському суспільстві» оголошую відкритою!

КУЛЬТУРА МОВИ ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ

Я. І. Рибалка (м. Дніпро)

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЖАРГОННОЇ ЛЕКСИКИ

Мова постійно еволюціонує, її складники, зокрема лексичні одиниці, інколи змінюються в непередбачуваному напрямку, унаслідок чого виникають нові значення слів. Проблему семантичних змін у словниковому складі мови порушено в працях таких вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, як Л. Блумфільд, Е. Кошкіна, О. Кругляк, Є. Лазаревич, Г. Пауль, Л. Струганець, Е. Траугот, П. Хоппер, З. Харитончик, М. Черкасова та ін., у яких науковці розкривають причини щодо змін у внутрішніх формах одиниць лексичної системи, описують види семантичних трансформацій, залучаючи до аналізу приклади з різних мов. Семантичні трансформації в лексичному складі української мови наразі є недостатньо вивченими, натомість висвітлення цієї проблеми могло б сприяти кращому розумінню процесу формування лінгвальної картини світу українців. У цьому полягає актуальність обраної проблеми й для нашого дослідження.

За свідченнями багатьох дослідників, до найпоширеніших типів семантичних змін належать кількісні (звуження значення слова або його розширення); якісні (перенесення значення внаслідок метафоризації, метонімізації) та аксіологічні (пейорація, амеліорація) трансформації. Зрушення семантики багатьох жаргонізмів відбулося й завдяки забороні (табу) щодо їх уживання або через заміну (евфемізми) іншими назвами. Нерідко

мовці навіть не здогадуються, що первинне значення того чи того слова докорінно відрізняється від його сучасної внутрішньої форми.

Останнім часом спостерігаємо підвищений інтерес мовознавців до оцінної лексики. Студіювання арго, жаргону та сленгу є завжди актуальним у сучасній лінгвістиці. Р. Макдевід зазначає: «Немає жодного суспільства, де не було б соціальних діалектів...» [8, с. 365]. Зауважимо, що в українській мові історія входження й закріплення тих чи тих пейоративізмів (жаргонізмів) має свою специфіку.

Жаргон постійно змінюється. Кримінальне арго другої половини ХІХ ст. – першої третини ХХ ст. увібрало чимало елементів з українськомовних джерел, зокрема з власне лірницької мови, а також багато запозичень з німецької, їдиш, польської, чеської, угорської, циганської, французької, італійської мов [10, с. 172–173].

На початку ХХ ст. зафіксовано активне вживання жаргонної (кримінальної) лексики серед єврейської молоді не лише в кримінальному, а й у студентському, комерсантському середовищі, серед інтелігенції [4; 9]. «Блатна» мова післяреволюційної епохи (1917) також зазнала певних змін: на території колишнього СРСР вона є набутком вулиці, перестала бути таємною [1, с. 59].

Друга та третя хвилі поширення жаргону відбулися після масових сталінських і хрущовських реабілітацій. Остання хвиля захопила 80–90-ті роки ХХ ст., коли злодійська жаргонна лексика під впливом криміналізації суспільства набуває ареолу романтичності, що впливає на її подальшу активізацію й начебто «виводить» з розряду власне соціальної мови у загальноживану сферу. Насправді ж уживання / невживання жаргонізмів – це завжди питання, що засвідчує рівень культурності й моральності індивідуума.

Перші дослідження арго з'являються наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. Дослідники активніше вивчають французьке, російське арго, пасивніше – українське. У ХІХ ст. жаргон фіксують переважно в глосаріях і словниках (автори І. Бец,

В. Даль, В. Трахтенберг та ін.), і лише в першій половині ХХ ст. цій важливій проблемі було присвячено поодинокі теоретичні праці [1, с. 58]. М. Грачов зазначає, що в СРСР протягом середини 30-х і аж до 70-х років минулого століття аргю не вивчали. Студіювання жаргону погрожувало його дослідникам репресіями [3, с. 130]. Із 90-х років ХХ ст. теоретичні розвідки різних виявів жаргону (молодіжного, аргю декласованих елементів) набувають системного характеру. Лінгвісти зосереджують увагу на тих чи тих групових, а також професійних жаргонах.

У другій половині ХХ ст. жаргон як суспільне явище помітно трансформується, виявляючи неабиякі динамічні можливості, у зв'язку з чим за короткий термін (70–80-ті роки ХХ ст.) істотно змінилися основні ознаки та функції жаргонізмів. Дослідники констатують підвищення частотності аксіологічно-семантичних змін у цій групі соціолектів. Зарубіжні науковці пов'язують це явище з настанням епохи песимізму й цинізму.

Простежимо семантико-дериваційні трансформації жаргонізмів, особливо помітних з 80-х років ХХ ст., коли жаргон уже не функціонує як таємна мова. О. Ліпатов стверджує, що «таємний» характер аргю – це красива, не до кінця розвіяна легенда. Її крах розпочався ще на початку ХХ ст. [7, с. 20].

В українській мові список жаргонної лексики поповнюють питомі або запозичені слова. До найпоширеніших кількісних і якісних способів трансформації новотворів у сфері кримінального жаргону належать:

а) **звуження або розширення значення слова**, наприклад: *чмо* (*чмир*, *чмошник*, *чмут*) – ідеографічний синонім до слів *поу*, *пацан*, що мають первинне значення ‘підліток, який намагається долучитися до статевого життя в компанії доросліших, досвідченіших хлопців’. Згодом позначає ‘людину ще не блатну, а отже, ту, яка заслуговує на зневажливе ставлення’ [5, с. 282].

Розширення значення маємо у випадку зі словом *мусор*: наразі – це будь-який співробітник правоохоронних структур; первісно цей жаргонізм номінував поліцейського інформатора, закоріненого в банду, «стукача», провокатора [6, с. 477].

Багато жаргонізмів зазнали кількісних семантичних трансформацій, наприклад: *актувати* – ‘достроково звільнити засудженого через хворобу’, іншими словами – ‘списати’ (для цієї процедури потрібно було пройти консилиум лікарів, які мали скласти відповідний акт), звідси – *актований* – ‘безнадійний, хворий на рак, туберкульоз, виразку шлунка засуджений, якого достроково звільнили’; *актованою* також називають ‘неякісну за злочинним поняттям річ’ (наприклад, кухоль, що впав на підлогу у вбиральні); *авторитет* – ‘представник вищої касти злочинного світу’; *агрегат* – ‘шприц для ін’єкцій’; *актив* – ‘добровільні помічники адміністрації колонії’, звідси – *активіст* – ‘член активу, протиставлений блатним, бо вважається стукачем’; *автомат* – ‘кулькова ручка’, *вівтар* – ‘суддівський стіл’; *амбразура* – ‘тюремне вікно’, також ‘невеликий отвір у верхній частині тюремної камери’ (лексема має ще й значення ‘рот’, що виникло внаслідок метонімії);

б) *перенесення значення внаслідок метафоризації, метонімізації*, наприклад, жаргонізм *амонал* – ‘хліб’. У літературній мові – це аміачно-селітрова вибухова речовина. Зовні вона нагадує пластилін, який розрізають лише мокрим ножем. У 30–60-ті роки ХХ ст. засудженим давали хліб дуже низької якості, через що він і дістав таку назву.

Слово *шулер* походить з їдишу й означає ‘школяр’ [2, с. 427]. Спочатку так називали осіб, які навчалися в релігійних школах – йешивах. Дехто з них, не бажаючи працювати на виробництві, затягували навчання, щоб мати легальний статус і не обтяжуватися роботою. Щоб мати кошти на життя, з другої половини ХVІІІ ст. шулери «промишляють» грою в карти під гроші на заїзних дворах, намагаючись ошукати проїжджих. Звідси сучасне значення ‘гравець, що використовує нечесні, шахрайські прийоми в картярстві; шахрай, махляр, дурисвіт’ [6, с. 691].

Жаргонізм *малина* не має етимологічного зв’язку з назвою солодкої ягоди. У ХІХ – на початку ХХ ст. це слово, запозичене з івриту, уживають у первинному значенні – ‘притулок, нічліжка’, у яких концентрація крадіїв і злочинців зазвичай була

доволі високою, саме тому надалі слово називає конспіративну злодійську квартиру [5, с. 182].

Лексема *лох* в їдишу має значення ‘дірка’, вона слугувала для фіксації факту втрати грошей; жаргонне значення – ‘потенційна жертва злочину, потерпілий’, зрідка – ‘неблатний’ [5, с. 175].

Слово *шмон*, запозичене з іврити, перекладається як ‘вісім’. Саме о восьмій годині вечора проводили обшук речей у нічліжках (див. *малина*). Згодом лексема набула значення ‘обшук загалом’. Звідси похідне дієслово *шмонати* – ‘проводити обшук у тюрмі’ [5, с. 292].

Жаргонізмами нерідко постають специфічно мотивовані загальнономовні одиниці: *вінчання* – ‘процедура уведення нового члена до злодійської громади’; *академія* – ‘місця позбавлення волі (тюрма, зона)’, звідси – *академік* – ‘людина, що провела переважну частину життя в місцях позбавлення волі’; *букет* – ‘арештант, засуджений за кількома статтями кримінального кодексу’; *агресор* – ‘засуджений за розбещення малолітніх’; *бугор* – ‘призначений адміністрацією бригадир’; *автоматна морда* – ‘військовий’; *абвер* – ‘оперативний відділ у тюрмі’; *абраші* – ‘євреї’; *акваріум* – ‘камера тимчасового утримання злочинця у відділку поліції, у якій одна стіна зроблена зі скла, що дає змогу черговому поліцейському спостерігати за приміщенням’; *амбар* – ‘СІЗО’; *вивіска* – ‘обличчя’; *абажур* – ‘презерватив’; *ампула* – ‘пляшка’; *велосипед* – ‘різновид знущання ув’язнених’ тощо.

Багато жаргонізмів зазнали пейоративізації внутрішніх форм, а також амеліорації – семантичної зміни у зворотному напрямку, коли неприємний відтінок у значенні або послаблюється, або переходить у позитивний. Процес амеліорації фіксуємо в словах: *братва*, *чувак*, *фарт*, *блат*, *халява*, *шара*, *кіпіш* (*кіпеш*), *шахер-махер*, *базар*, *закос* тощо.

Отже, вивчення моделей семантичної деривації жаргонізмів є проблемою, що не втрачає актуальності в сучасній науці, оскільки, на відміну від інших видів змін значень слів, семантична деривація – це один з найпродуктивніших способів

збагачення словникового складу будь-якої мови. У подальших дослідженнях плануємо висвітлити етимологічні особливості жаргонізмів.

Бібліографічні посилання

1. **Бойко М. Ю.** Дослідження жаргону в мовознавстві ХІХ ст. – початку ХХІ ст. *Актуальні питання сучасної науки і освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів і студентів ДДПУ, учителів та учнів загальноосвітніх закладів (м. Слов'янськ, 22–24 квітня 2014 р.)* / відп. ред. Н. М. Маторіна. Слов'янськ : Донбаський дер. пед. ун-т, 2014. Вип. 6. С. 58–62.
2. **Горяев Н. В.** Сравнительный этимологический словарь русского языка. Тифлис, 1896. 558 с.
3. **Грачев М. А.** Интервенция криминального языка. *Наука и жизнь*. Москва, 2009. № 4. С. 128–132.
4. **Грачев М. А.** Происхождение и функционирование русского арго. Автореф. д-ра филол. наук. С.-Пб., 1995. 35 с.
5. **Грачев М. А., Мокиенко В. М.** Русский жаргон: историко-этимологический словарь. Москва : АСТ-Пресс Книга, 2009. 336 с.
6. **Зугумов З. М.** Русскоязычный жаргон. Историко-этимологический, толковый словарь преступного мира. Москва : Книжный мир, 2015. 728 с.
7. **Липатов А. Т.** Сленг как проблема социолектики : монография. Москва : Элпис, 2010. 318 с.
8. **Макдэвид Р. И.** Диалектные и социальные различия в городском обществе. Новое в лингвистике: Социолингвистика. Москва : Прогресс, 1975. Вып. 7. С. 363–381.
9. **Остроумов С. С.** Преступность и ее причины в дореволюционной России. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1980. 204 с.
10. **Ставицька Л. О.** Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ : Критика, 2005. 464 с.

ЛЕКСИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ З ПОЗИЦІЙ ЕКОЛІНГВІСТИКИ

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. лінгвістика розширила свій предмет, об'єкт та методи дослідження. Об'єднавши багато напрямів, вона перетворилася на загальнонаукову дисципліну. Наразі стрімко розвивається низка пріоритетних лінгвістичних течій, що виникли на основі мовознавства та інших наук: психолінгвістика, соціолінгвістика, прагмалінгвістика, металінгвістика, когнітивна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, комп'ютерна лінгвістика, емотивна лінгвістика тощо. Важливими є лінгвістичні студії взаємодії мови із середовищем, які сформували підґрунтя для такої наукової галузі, як еколінгвістика, що відзначається міждисциплінарним характером знання.

Еколінгвістика – це новий актуальний напрям досліджень із широким спектром обговорюваних проблем. Про екологію мови почали говорити порівняно недавно, уналежнюючи її до психології, антропології та соціології мови. Утвердженню такого наукового погляду сприяє й те, що мову розглядають як живий організм, який підлягає законам еволюції. Прийнято вважати, що запровадив поняття екології мови Е. Хауген у 1972 році. Дослідник зауважив, що цей науковий напрям має вивчати взаємодію між будь-якою мовою та її навколишнім середовищем, яким для мови є суспільство – нація, що використовує цю мову як один зі своїх кодів [8]. Утім, в українському мовознавстві ідеї еколінгвістичного характеру висловлював ще О. Потебня, який свого часу першим заговорив про етнозахисні функції мови, що їх сьогодні витлумачують як еколінгвістичні [1].

Е. Хауген зауважує, що зміст і характер екології мови передусім визначають люди, які цю мову вивчають, використовують та передають її іншим як основний засіб

комунікації. На думку науковця, проблемним полем дослідження еколінгвістики є взаємодія мови та її оточення, середовища (environment) – суспільства, що послуговується мовою як однією зі своїх знакових систем [8]. До проблем еколінгвістики належать також питання мовної демографії; особливості взаємодії мови та її носіїв з огляду на регіональне, класове чи релігійне походження останніх; специфіка інституційної підтримки мови (урядові ухвали та законодавчі акти тощо); з'ясування ставлення мовців до мови; рівень стандартизації мови та особливості правописної кодифікованості тощо [3].

У царині української еколінгвістики особливе місце посідає питання білінгвізму, або двомовності, а найперше – російсько-український білінгвізм як наслідок російськомовної колонізації українського суспільства. До негативних наслідків білінгвізму мовознавці зараховують змішування мовлення, або перемикання кодів, що є однією з еколінгвістичних проблем. Так, Л. Лазаренко зазначає, що змішування рідної мови з українською, характерне для представників національних меншин України, спричинене недостатнім рівнем володіння літературним стандартом цієї мови [6, с. 4]. Двомовність в одному етнічному середовищі стає причиною серйозних зрушень у мовному організмі. У групах білінгвів дві мовні системи вступають у контакт, впливають одна на одну, унаслідок чого з'являються контактні зумовлені відхилення від мовної норми, які називаються інтерференцією [4, с. 192].

Міжмовна інтерференція – це відхилення від норм однієї мови від впливом норм іншої мови, які мають місце у мовленні білінгвів [2, с. 20]. Небезпека інтерференції полягає в тому, що несвідоме, доведене до автоматизму порушення мовних норм може з часом призвести до неусвідомленого вживання неправильних лінгвальних одиниць. В умовах, коли українську мову нерідко засвоюють як другу, потрібно обов'язково зважати на те, що лексико-семантичні відношення, притаманні одній мові, у свідомості білінгва автоматично поширюються й на другу мову [7, с. 141].

Конкретним виявом інтерференції є інтерферема [5, с. 11] – лінгвоодинаця, що постає внаслідок буквального перекладу, під час якого здебільшого порушують орфоепічні норми мови-приймача. Не мотивовані номінативно, такі одиниці функціонують як паралельні, але не синонімічні складники, що не мають перспективи закріплення в мовній системі, у яку занурюються. Інтерферема – це небезпечне еколінгвістичне явище, тому що вони витісняють з ужитку питомі мовні одиниці. Наприклад, поряд з нормативним іменником *навчальний* у сучасних дискурсах все ж фіксуємо лексему *учбовий*, що співвіднесена з російським прикметником *учебный*. Словотвірна модель інтерферема *учбовий* відповідає моделі, за якою утворюють інші прикметники української мови: основа іменника + суфікс *-ов-*. Проте в лексико-семантичній системі української мови немає іменника, від якого міг би бути утворений цей прикметник. Інтерферема *учбовий* наявна й у ненормативній аббревіатурі *вуз*, що витісняє з ужитку українські еквіваленти – *ВНЗ*, *виш*, тому на сучасному етапі функціонування української мови її потрібно усувати з текстів, натомість повертати до активного використання питомі лінгвальні одиниці.

До інтерферем уналежнюємо й ненормативну лексему *поскільки*, що є наслідком перенесення російського сполучника *поскольку*, фонемний склад якого змінено відповідно до орфоепічних норм української мови. З погляду номінації лексема *поскільки* є немотивованою, тому що в підрядних реченнях причини функціонує нормативний сполучник *оскільки*.

Найпродуктивнішим джерелом лексичної інтерференції є асиметрія семантичної структури багатозначних слів української та російської мов. Саме таким інтерферемам присвячені численні публікації про розмежування значень українських слів на зразок *передплата часопису і підписка про невіїзд, відкрити листівку й відчинити двері, зустрічатися (про людей) і траплятися (про помилки), відносити речі та зараховувати до певного розряду, знаходитися (про загублене) і перебувати десь* та багато ін., яким відповідають різні значення

російських полісемантів: *подписка, открыть, встречаются, относить, находится* [7, с. 138].

Багато типових помилок в українській мові, що виникли під впливом російської, описані в різних практичних посібниках із культури, стилістики та граматики української мови. Саме тому зупинимося на зворотному процесі міжмовної інтерференції, коли через побоювання вжити інтерферему мовці оминають увагою українську лексику. Так сталося із синонімічними сполучниками *тільки* та *лише*, які не відрізняються ні значенням, ні стилістичним забарвленням. Наразі перевагу частіше надають сполучникові *лише*, що іноді призводить до невинновданой тавтології (наприклад, *залишилось лише*), оскільки форма *тільки* видається схожою на інтерферему, співвіднесену з російським словом *только*. Однакове написання слова *сковорода* в обох мовах стає причиною щодо продуктивнішого вживання в українській мові слова *пательня* на позначення неглибокого круглого посуду для смаження їжі. Утім, лексеми *сковорода* та *пательня* синонімічні, тому їх можна використовувати паралельно. Принагідно зауважимо, що слово *пательня* – запозичення з польської мови, у деяких лексикографічних працях воно марковане як діалектне.

Щоб «убезпечити» своє мовлення від інтерферем, деякі мовці воліють оминати іменник *строк*, вживаючи слово *термін*. Натомість в офіційно-діловому стилі за цими словами закріпилися різні значення. *Строк* – певний період у часі, із закінченням якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення; вимірюється годинами, днями, місяцями, роками тощо. *Термін* – певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення; це календарна дата або певна подія.

Отже, основними векторами сучасних еколінгвістичних досліджень є питання, пов'язані з вивченням явищ білінгвізму, мовних контактів та міжмовної інтерференції. У лексико-семантичній системі української мови спостережено низку інтерферем, що нівелюють національно-мовну своєрідність. «Очищення» нашої мови від таких ненормативних компонентів

потребує неабиякої обережності, оскільки «боротьба» з ними може бути причиною зникнення тих чи тих спільнослов'янських чи власне українських лексем у загальному словниковому фонді.

Бібліографічні посилання

1. **Ажнюк Б. М.** Етнозахисна функція мови як наукова проблема (від Потебні до сучасності). *О. О. Потебня й актуальні питання мови і культури*. 2004. С. 50–57.
2. **Зимовець В. Г.** Культура мови і проблема міжмовної інтерференції. *Язык и культура*. 1994. С. 20–21.
3. **Клочко С. О.** Поступ еколінгвістики в Україні: аналітичний огляд. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2017. № 12. С. 13–18.
4. **Кочерган М. П.** Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2001. 368 с.
5. **Кривошеєва О. С.** Питання культури української мови у періодичних виданнях української діаспори США і Канади. Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 1996. 18 с.
6. **Лазаренко Л. О.** Досвід мовних політик світу й українська перспектива (інформаційно-аналітичний огляд). *Українська мова*. 2003. № 4. С. 3–22.
7. **Соколова С. О.** Міжмовна асиметрія як джерело інтерференції. *Наукові записки НаУКМА*. 2012. Т. 137. С. 137–141.
8. **Haugen E.** *The Ecology of Language: essays by Einar Haugen / Selected and Introduced by Anwar S. Dil*. California: Stanford University Press, 1972. 211 p.

ЗАСОБИ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ В ПОЛІЕТНІЧНИХ ГРУПАХ

Сучасна медична освіта України спрямована на підвищення рівня знань випускників та їхніх професійних компетентностей, запровадження інноваційних методик викладання та входження українських вишів до світового освітнього простору. Задля цього в медичних вишах реалізується програма системної підготовки до підсумкової атестації, кваліфікаційних іспитів «Крок» тощо. Такі заходи підсилюють іміджевий складник української системи медичної освіти на ринку освітніх послуг, роблячи її привабливою для студентів з інших країн. Навчання іноземних студентів є одним з таких напрямів, важливим чинником становлення української держави як рівноправного партнера у створенні світового освітнього простору [1, с. 12].

На сьогодні кількість студентів з інших країн, які приїждять здобувати вищу медичну освіту, стрімко зростає. Іноді відсоток студентів-іноземців у вищому медичному закладі освіти перевищує кількість студентів – громадян України.

У ДЗ «Дніпропетровська медична академія» навчаються представники понад 50 країн (Індія, Марокко, Ізраїль, Туніс, Ліван, Йорданія, Китай тощо), які, власне, є представниками різних соціокультурних сфер спілкування, тому вибір механізмів для взаєморозуміння та подолання мовного бар'єру передусім покладають на кафедру мовної підготовки, оскільки саме тут формується одна з найважливіших компетентностей для успішного здобуття професії та соціальної адаптації – мовно-комунікативна.

Навчання іноземної мови вийшло за межі формування комунікативних умінь у царину навчання комунікації не просто носіїв різних мов, а представників різних культур, що змінило

традиційну для другої половини ХХ ст. комунікативну лінгводидактичну парадигму на культуроцентричну [2, с. 34].

У широкому розумінні міжкультурна комунікація – це різноманітні форми взаємодії індивідів, груп або організацій, які належать до різних культур. Вирішальним щодо цього є питання значущості культурних відмінностей, їх усвідомлення, розуміння й адекватне врахування в процесі комунікації [3, с. 136]. В українському закладі вищої освіти об'єднувальним чинником представників різних етносів і культур стає українська мова.

Культуромовні проблеми виникають одразу після вступу студента-іноземця до українського вишу. У межах вивчення української мови як іноземної студенти вивчають українські правила ввічливості й мовленнєвої поведінки. Так, мовленнєвою звичкою представників різних етносів є звернення до викладача на зразок: *Mam* (англ.) – студенти з Індії; *Madam* (фр.) або в поєднанні з іменем викладача – студенти з країн, що були французькими колоніями; *Professor* (англ.) – представники американських штатів; а також за допомогою небажаної для української мови форми звертання до осіб за назвою професії – словом *викладач*. Таку мовленнєву багатоманітність варто на початковому етапі вивчення мови уніфікувати, пояснивши студентам-іноземцям формули традиційного українського звертання (*пан/пані, пан/пані + ім'я, ім'я + ім'я по батькові*). Доречно зауважити, що найкраще студенти з різних країн сприймають формулу *пан/пані + ім'я*, а от традиційне українське звертання на *ім'я* та *ім'я по батькові* на початковому етапі викликає певні труднощі.

Ще однією особливістю української мови є кличний відмінок іменників, що виконує функцію звертання. Програма навчальної дисципліни «Українська мова як іноземна» для підготовчого відділення чи «Українська мова (за професійним спрямуванням)» для студентів I–II курсів передбачає вивчення кличного відмінка після опанування інших відмінків як граматичної категорії, проте вже на перших заняттях студент отримує інформацію щодо вживання слів у кличному відмінку.

Під час закріплення цієї особливості студенти опрацьовують низку вправ, створюють діалоги тощо.

Формуванню позитивного мікроклімату в групах з різнорідним етнічним складом сприяє продуманий добір тем для усного обговорення. Усне спілкування має на меті показати спільність морально-етичних якостей на тлі відмінностей традицій і культурних особливостей. Програма з української мови пропонує такі теми, як «Моя сім'я», «День матері», «Наш будинок», «Національні свята», «Культурні традиції мого народу» тощо.

Об'єднанню студентів сприяють такі теми, що висвітлюють спільність їхніх потреб в Україні чи проблеми в навчанні: «У гуртожитку», «У деканаті», «На занятті з української мови», «Дніпропетровська медична академія», «Україна – держава, у якій я навчаюся», «Подорожі. Дозвілля» тощо.

Важливе значення для міжмовної комунікації та взаєморозуміння у студентських колективах має позааудиторна робота. З метою знайомства з українськими традиціями для студентів підготовлено низку виховних заходів: ушанування видатних діячів української культури (Т. Шевченко, Леся Українка, Л. Костенко), відвідування музеїв, етноконцертів культурних осередків у різних містах України, організація зустрічей з діячами культури. Такі заходи також сприятимуть згуртуванню студентського колективу.

Бібліографічні посилання

1. **Ушакова Н., Тростинська О.** Вивчення української мови студентами-іноземцями: концептуальні засади. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2014. Вип. 5. С.12–21.
2. **Кушнір І.** Сучасна лінгводидактична парадигма навчання української мови як іноземної. *Актуальні проблеми викладання української мови як іноземної: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 19 квітня*. Білоцерківський НАУ, 2019. С. 33–35.

3. **Козубовська І., Данко Д.** Формування готовності іноземних студентів-медиків до міжкультурного спілкування. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Випуск 1 (40). С.135–137.

КОЛЕКТИВНА МОВНА ОСОБИСТІТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ БЕСТСЕЛЕРІ

Однією з найпоширеніших тенденцій у сучасній лінгвістиці є докладне розроблення проблеми людського чинника в мовленнєвій діяльності. Наразі в центрі уваги науковців перебувають не мовні факти і явища, а носії мови. Чітко простежуємо тенденцію до антропоцентризму в лінгвістиці, що зумовлює зацікавлення мовознавців поняттям «мовна особистість». Його широке вживання свідчить про звернення до людського чинника в мові, тобто про антропологічний ракурс лінгвістичних студій. Саме поняття «мовна особистість» постає об'єктом дослідження, що об'єднує лінгвістів, культурологів, соціологів і філософів, зокрема Й. Вайєберга, М. Бірвіша, Е. Новака, Г. Штейнталя, В. Вундта, О. Потебню, О. Шахматова, В. Виноградова, І. Богіна, Ю. Караулова та ін. Сьогодні абсолютно беззаперечним є те, що мова безпосередньо відбиває ті чи ті риси особистості мовця. Найбільшу увагу наразі привертає мовна особистість певного індивіда або ж колективна мовна особистість. В українському мовознавстві досліджували мовну особистість П. Куліша (Т. Должикова), Т. Шевченка (Л. Мацько) та ін. У своїх працях автори завжди намагаються пояснити те, у який спосіб відбувається формування мовної особистості, які чинники на неї впливають. Дуже точною видається теза, що мовна особистість формується у своєрідній системі координат, яка задана тими чи тими цінностями, наявними в народі зразками соціальної поведінки, особливостями сприйняття світу [9, с. 72].

Отже, індивідуальні риси мовної особистості формуються за допомогою її внутрішнього сприйняття мови й навколишнього середовища. Основним чинником перетворення індивіда в мовну особистість є його соціалізація, що передбачає такі етапи:

1) процес включення людини в певні соціальні відносини, де мовні особистості частково постають реалізацією культурно-історичного знання суспільства; 2) мовленнєво-мисленнєву діяльність відповідно до норм певної етнокультури; 3) процес засвоєння законів соціальної психології народу [6, с. 82]. Найважливішим, на нашу думку, видаються останні два, адже лише за допомогою мови стає можливим формування соціальної психології народу та процес присвоєння національної культури.

Дослідження мовної особистості індивіда дало поштовх до вивчення й аналізу колективної мовної особистості. Під колективною мовною особистістю розуміємо узагальнений образ певної спільноти, групи чи нації загалом, що виявляється в мові [9, с. 17]. Об'єктом дослідження лінгвістів постала не конкретна особистість, а ціла спільнота, до якої вона належить, адже людина є соціальною істотою і не може жити поза суспільством, яке безпосередньо впливає на її світогляд, диктує різні соціальні ролі та комунікативні стратегії. В українському мовознавстві колективну мовну особистість досліджували Н. Шумарова, Л. Струганець, О. Семенюк, В. Шелудько та ін.

Отже, сьогодні поняття індивідуальної і колективної мовної особистості активно досліджують в українському мовознавстві, однак поза увагою лінгвістів залишається як індивідуальна, так і колективна мовна особистість персонажів у художніх творах, що зумовлює актуальність нашого дослідження. Уважаємо, що вивчення мовної особистості персонажа сучасного українського роману є дуже важливим, адже той чи той твір набуває популярності, лише якщо читач ідентифікує себе з його героями, їхньою поведінкою, світосприйняттям, мовою, мовною поведінкою тощо. Сьогодні аналіз мовної особистості персонажа має особливе значення ще й тому, що ми живемо в часи, коли стрімко розвиваються технології. Технологічний прогрес впливає на спосіб життя людей, їхнє ставлення до себе та інших, а також на літературні вподобання. Сучасний читач, звикнувши до стрімкого темпу життя, не сприймає довгих описів зовнішності, характеру героя твору, йому нецікаві завеликі монологи, діалоги, роздуми тощо. Водночас і автор, пишучи роман, часто конструює

Його так, щоб згодом з нього вийшов якісний фільм. Тож сучасні технології, змога екранізації художнього твору впливають на стиль його написання, де найкращою тактикою для того, щоб дати характеристику персонажа, є його комунікація з іншими героями і його дії. Видається, що письменники, які змогли відчувати це, і є найпопулярнішими в Україні сьогодні. Одним із них, на нашу думку, є В. Шкляр. Його роман «Чорний Ворон» – це приклад того, як літературний твір трансформується у фільм, викликаючи шалений інтерес публіки. У цьому творі перед нами постає колективна мовна особистість, збірний образ холодноярця, духовно багатого, шанобливого, позбавленого непотрібної жорстокості. Саме цим він відрізняється від представника радянської влади, з уст якого постійно зриваються лайливі слова, образи в поєднанні з наказами, тобто його мовлення характеризується синтезом лайки та імперативних конструкцій. Це добре ілюструє епізод, де частину повстанців було взято в полон і над ними бездушно знущалися. Тоді *Митрюха Герасімов*, звертаючись до своїх, закричав: «Давольно, прідуркі! Прекратіть!» [10, с. 23].

У романі мові персонажів приділено багато уваги, завдяки чому можна ідентифікувати належність того чи того персонажа до певного політичного угруповання. Віддзеркалюючи внутрішній світ, національну свідомість і пам'ять повстанців, мова, культура спілкування дає змогу маркувати їх як позитивних героїв. Наслідуючи давні традиції козаків, повстанці звертаються один до одного за прізвиськами, що відбивають здоровий народний гумор та основні риси характеру людей. Наприклад: *Гупало, Завірюха, Чорний Ворон, Орел-Курка, Приймак, Гамалія, Голик-Залізник, Вовкодав, Квочка, Вовкулака* тощо. Далекі від розуміння української мови, а отже, і світогляду холодноярців, представники НКВС нерідко плутають ватажків повстанців, не розуміючи значення їхніх прізвиськ. Оскільки твір має динамічний сюжет, то героїв – основних та епізодичних – у ньому дуже багато, але разом вони утворюють абсолютно завершений і яскравий образ своєї етнічної групи. Колективну мовну особистість українських повстанців формує вірність

своєму гаслу та принципам. Їхній національний характер виражено в мовленні через пошану до жінок, а також старших за віком людей; у відданості побратимам; у народному здоровому гуморі, що вербалізовано в прізвиськах, які є спадком козацьких часів. Мовну особистість представника радянської влади формують зверхність до українського народу, агресія, невихованість, що вербалізовано також у їхньому мовленні.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в порівняльному аналізі мовних особистостей персонажів, які фігурують у романах В. Шкляра та в українських бестселерах інших авторів.

Бібліографічні посилання

1. **Богин Г. И.** Типология понимания текста. Калинин : КГУ, 1986. 84 с.
2. **Воркачев С. Г.** Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. Москва : *Филологические науки*, 2001. № 1. С. 64–72.
3. **Должикова Т. И.** Мовна особистість Пантелеймона Куліша: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 20 с.
4. **Караулов Ю. Н.** Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 263 с.
5. **Лавриненко О. Л.** Структурно-функціональні особливості мовної особистості студентів: автореф. дис. канд. ... психол. наук : 19.00.01. Луцьк, 2011. 19 с.
6. **Маслова В. А.** Лингвокультурология. Москва : Академия, 2001. 208 с.
7. **Мацько Л.** Мовна особистість Тараса Григоровича Шевченка як чинник формування українських філологів. *Лінгвостилістика XXI століття: стан і перспективи*. Волинь, 2013. 16 с.
8. **Уорф Б. Л.** Отношение норм поведения и мышления к языку. Москва : 1960. Вып. 1. 174 с.

9. **Шелудько В. Л.** Мовна особистість сучасного українського державного службовця у професійному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 15 с.
10. **Шкляр В. М.** Чорний Ворон. Харків : Книжковий клуб, 2019. 300 с.

КУЛЬТУРА МОВИ І МОВНА НОРМА

Н. В. Левун (м. Дніпро)

ПОРУШЕННЯ МОРФОЛОГІЧНИХ НОРМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Володіння нормами літературної мови разом із вмінням користуватися її виражальними засобами в різних умовах спілкування відповідно до мети і змісту висловлення є показником культури мовлення будь-якої людини.

Поняття мовної норми існує вже понад 100 років. Воно має суспільний характер і з часом зазнає певних змін. До мовної норми як категорії культури мови привертали увагу українські науковці – Н. Бабич [1], І. Кочан [2], О. Пономарів [3], Л. Струганець [4; 5], І. Фаріон [6] та ін.

Норми – це сукупність найпридатніших (кращих) для обслуговування суспільних засобів мови, що виникають як результат добору мовних елементів з існуючих, наявних, утворених знову чи взятих із пасивного запасу минулого.

Мовна норма розрізняється на рівні: вимови, наголошування, словотворення, морфології, синтаксису, лексики, стилістики, орфографії, пунктуації.

Важливе місце серед цих норм посідають морфологічні норми, які регулюють вибір варіантів морфологічної форми слова і варіантів її поєднання з іншими словами.

Часто виникають труднощі в утворенні і вживанні нормативних форм деяких частин мови. Пояснюється це тим, що в морфологічній будові літературної мови є так звані сильні й слабкі норми. Сильні норми необхідні всім, хто володіє українською літературною мовою як рідною. Слабкі норми,

навпаки, піддаються розпаду, і тому їх часто спотворюють у мові. Слабкі морфологічні норми сучасної української літературної мови простежуємо в системі граматичних форм усіх змінних частин мови. Саме ці норми спричиняють появу численних помилок у мовленні.

Матеріал для нашого дослідження дібрано з писемного й усного мовлення студентів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, майбутніх учителів. Безперечно, викладачеві належить важлива роль у засвоєнні учнями мовних норм. У сучасних умовах саме від викладача, його професійної майстерності, ерудиції, професійної і загальної культури значною мірою залежить виховання й навчання молоді. А оскільки основним знаряддям праці викладача є слово – одне з наймогутніших комунікативних знарядь, то зрозуміло, що до вправності володіння цим знаряддям ставлять високі вимоги.

Предметом дослідження стали порушення морфологічних норм у системі повнозначних частин мови.

Метою розвідки є виявлення та систематизація порушень морфологічних норм, розкриття причин їх появи в аспекті проблем культури мови.

Як свідчить аналіз найпоширеніших випадків порушення нормативності граматичних форм повнозначних частин мови, вони спричинені інтерферентним впливом інших мов, у першу чергу російської, на українську.

На підставі аналізу мовлення ми зафіксували такі різновиди морфологічних помилок у системі повнозначних частин мови.

У системі граматичних форм іменника типовими помилками є:

- порушення категорії роду а) у словах, які різняться граматичним родом в українській і російській мовах, наприклад: *сильна біль* – треба *сильний біль* (чол. рід), *сильна розпач* – треба *сильний розпач* (чол. рід), *є в продажі* – треба *є у продажу* (чол. рід), *далекий путь* – треба *далека путь* (жін. рід); б) у словах з формальними ознаками середнього роду, які в літературній мові належать до іменників чоловічого роду, наприклад: *Дніпро вийшло з берегів* – треба *Дніпро вийшов...* (чол. рід);

в) в аббревіатурах, рід яких визначаємо за стрижневим словом відповідного номінативного словосполучення, наприклад: *МОЗ попередив* – треба *МОЗ попередило* (сер. рід);

- порушення категорії числа а) у словах, що не вживаються в множині, наприклад, *пофарбували білилами* – треба *білилом* (однина), *лінія електропередач* – треба *лінія електропередачі* (однина), *гарні волосся* – треба *гарне волосся* (однина), *наочні приладдя* – треба *наочне приладдя* (однина), б) у множинних іменниках, які не мають форм однини: *розкішна мебель* – треба *розкішні меблі* (множина), *білоруський кахель* – треба *білоруські кахлі* (множина);

- порушення категорії відмінка а) у формі родового відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни, наприклад, *сюжет романа, вияв героїзма, давального відмінку, учні сьомого класа, педагогічного коледжа, комендант гуртожитка, квіти барвінка* – треба *роману, героїзму, відмінка, класу, гуртожитку, барвінку*; б) у формі родового відмінка множини іменників чоловічого і середнього роду II відміни, наприклад, *партизан, солдат, боярів, вірменів, узбережжів* – треба *партизанів, солдатів, бояр, вірмен, узбереж*; в) у формах кличного відмінка іменників, наприклад, *Ігоре, Ілле, Віталіє, Сергіє, Геннадіє* (ім. чол. роду), *Лесе, Натале* (ім. жін. роду) – треба *Ігорю, Ілле, Віталію, Сергію, Геннадію, Лесю, Наталю, матусю, доню*.

Серед типових порушень морфологічної норми прикметників виділяємо:

- неправильні форми ступенів порівняння: *більш (менш) гарніший* правильно *гарніший (більш гарний)*, *простіше всього* правильно *простіше за все, самий кращий* – треба *найкращий (щонайкращий, якнайкращий)*, *найбільш негарний* – треба *негарний*;

- неправильні форми присвійних прикметників: *Колін зошит, Юліна ручка*, правильно *Колин зошит, Юлина ручка*;

- сплутування твердої і м'якої груп прикметників: неправильно *природній, пружній, зворотній* – треба *природний, пружний, зворотний* (тверда група), неправильно *дорожний, городний* – треба *дорожній, городній* (м'яка група).

Для числівника типовими порушеннями норми є:

- помилкові форми непрямих відмінків числівників типу *шестидесяти, п'ятистами, двух* – треба *шістдесяти, п'ятьмастами, двух*;

- уживання збірних числівників з іменниками жіночого роду та іменниками чоловічого роду – назвами предметів замість кількісних: *четверо жінок, п'ятеро студенток, троє підручників, двоє столів* – правильно *чотири жінки, п'ять студенток, три підручники, два столи*;

- порушення зв'язку числівників з іменниками: *три дня, два сина, три брата, півтора дні* – треба *три дні, два сини, три брат, півтора дня*.

Відхилення від морфологічних норм займенника простежуємо під час сплутування твердого і м'якого типів відмінювання займенників *всі і ці*: *всих людей*, замість *всіх людей, цими днями*, замість *цими днями*.

Типовими порушеннями морфологічної норми дієслова є:

- помилки в особових формах дієслів архаїчної групи: *дасиш, їсиш, відповісиш* – правильно *даси, їси, відповіси*;

- сплутування дієвідмін: *мелять, полять, хочять, робе* – правильно *мелють, поляють, хочуть, робить*;

- неправильне творення форм наказового способу: *давайте підемо, давайте прочитаємо, почисти* – треба *підімо, ходімо, прочитаймо, почисть*.

Отже, основними причинами породження ненормативних граматичних форм є слабке засвоєння норм сучасної літературної мови, потужний вплив російсько-українського білінгвізму, що позначився на всіх рівнях мовної системи і зокрема на морфологічному.

Бібліографічні посилання

1. **Бабич Н.** Основи культури мовлення. Львів : Основа, 1990. 232с.
2. **Кочан І.** Токарська А. Культура рідної мови : Збірник вправ і завдань. Львів : Світ, 1996. 232 с.

3. **Пономарів О.** Українське слово для всіх і для кожного. Київ : Либідь, 2013. 360 с.
4. **Струганець Л.** Диференційні ознаки норми літературної мови. *Культура слова*. Вип. 74. Київ, 2011. С. 34–43.
5. **Струганець Л.** Теоретичні основи культури мови : Навч. посібник. Тернопіль : ТДПІ, 1997. 96 с.
6. **Фаріон І.** Мовна норма: знищення, пошук, віднова. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. 328 с.

Г. В. Наконечна, І. Б. Ментинська (м. Львів)

ЕЛЕМЕНТИ ГРАМАТИЧНОЇ СТИЛІСТИКИ В НАУКОВОМУ ТЕКСТІ

**(категорія давального відмінка однини
іменників чоловічого роду)**

Система словозміни належить до фундаментальних, конститутивних мовних ознак і спроможна освоїти (нострифікувати) практично безмежну кількість лексичних одиниць – чи то власномовних новотворів, чи то запозичень. Чужомовна лексема стає своєю передусім через фонетичну й граматичну адаптацію. Отож актуальність дослідження (і дотримання) граматичних норм очевидна: на них спирається мова як система.

Метою цієї статті є виявити ступінь дотримання граматичної норми вживання закінчень *-ові, -еві, -єві* та *-у, -ю* в давальному відмінку однини іменників чоловічого роду в наукових текстах. Завданням статті є проаналізувати наукові тексти кінця ХХ – початку ХХІ ст. і простежити динаміку співвідношення зазначених флексій. За об'єкт дослідження взято наукові тексти комп'ютерної галузі [3; 9].

Огляд проблеми. Переважна більшість нормативних видань, як радянських, так і сучасних [1; 2; 3; 4; 7; 14], підкреслює пріоритетне вживання закінчень *-ові, -еві, -єві*, однак говорити про повну внормованість цього питання поки що рано. Межові «Українські правописи» (1928, 2019) у цьому питанні одностайні: головним є закінчення *-ові, -еві, -єві* [10; 11]. Прикметно, що навіть у радянському «Словникові-довідникові з правопису» (1979) в період сильних інтерферентних впливів російської мови автор С. Головащук зазначає як про само собою зрозумілу річ: «Іменники чоловічого роду поряд із звичайним (виділення наше. – Авт.) закінченням *-ові, -еві, (-єві)* можуть мати також закінчення *-у, -ю*» [4, с. 316]. Попри те академічне видання «Сучасна

українська літературна мова» (1997) за редакцією А. Грищенка перевагу надає закінченню *-у, -ю*: «Типовою ознакою давального відмінка іменників другої відміни є варіантні, вживані без додаткових значеннєвих навантажень закінчення *-у (-ю), -ові, (-еві, -єві)*: *брату – братові*» [6, с. 356]. У цьому пункті не дивує твердження про семантичну тотожність згаданих флексій – тут важить розташування закінчень у переліку та в прикладах, з якого випливає ігнорування чинної правописної норми.

Позиція відомих мовознавців-стилістів щодо цього питання цілком прогнозована. Б. Антоненко-Давидович зазначав: «Наявність паралельних закінчень у давальному відмінку однини призводить інколи до надуживання закінченнями *-у, -ю*, замість основних *-ові, -еві, -єві*» [2, с. 27]. Твердження обережне, з огляду на позамовні чинники в УРСР (довідник вийшов 1970 р.), проте однозначне. О. Пономарів, підкреслюючи, що «перевагу слід віддавати закінченню *-ові (-еві, -єві)*», з'ясовує причини такої першості: ця форма переважає у двох українських наріччях із трьох, закінчення *-у, -ю* поширене в родовому та кличному відмінках, що може спричиняти неточність вислову [7, с. 160]. Як ми розуміємо, головним аргументом є перший. О. Сербенська на початку 90-х уже могла вказати на виразні інтерференційні процеси в українському слововжитку: «В останні десятиліття активізувалося закінчення *-у, -ю*, властиве російській мові», – й підтримати думку про те, що «з точки зору граматичної культури конструкції з формами на *-у, -ю* не можна вважати правильними» [1, с. 97]. Подібної позиції дотримується й І. Фаріон: «Теперішнє навальне використання форм на *-у* (попри вживання його у південно-східному наріччі) – інтерферентний вплив російської мови» [14, с. 204].

Як бачимо, граматична категорія зазнає впливу соціальних чинників, що знаходить відбиток у різних стилях мовлення.

Опис результатів дослідження. Ми проаналізували всі випадки вживання закінчень *-ові, -еві, -єві* та *-у, -ю* в давальному відмінку іменників чоловічого роду на 50-х сторінках двох підручників з комп'ютерної галузі – 1990 і 2017 років видання [3, с. 9].

Варто зазначити, що автори стилістичних довідників як ілюстрацію до закінчень *-ові*, *-еві*, *-єві* зазвичай подають назви осіб, натомість «Український правопис» різних років видання (див. таблицю) наводить також лексеми з предметним та абстрактним значенням: *будинкові*, *відмінкові*, *дубові*, *нахилові*, *розумові*, *каменеві*, *пневі*, *краєві*, *носієві*. Тож цілком закономірно можна очікувати, що автори та мовні редактори згаданих вище підручників використовують цю нормативну рекомендацію.

У підручнику 1990 року [3] виявлено 12 слововживань на *-у*, *-ю* (*розвитку*, *пристрою*, *дисплею*, *коду*, *стеку*, *алгоритму* (3 рази), *типу*, *елементу*, *номеру* (3 рази)) і 3 слововживання на *-ові* (*результатові*, *операторові*, *виконавцеві*). Маємо співвідношення 4 : 1 на користь інтерферентного *-у*, *-ю*, що становить 80% від виявленого числа слововживань. До речі, серед уживань на *-ові* все-таки переважають назви осіб (приблизно 66 %).

У підручнику [9] 2017 року виявлено 21 слововживання на *-у*, *-ю* (*мозку*, *сигналу* (3 рази), *перцептрону*, *коефіцієнту* (2 рази), *елементу*, *алгоритму* (3 рази), *обсягу*, *параметру*, *принципу* (3 рази), *вибору*, *добутку*, *нулю*, *методу*, *директору* та 15 слововживань на *-ові*: *розв'язкові*, *результатові*, *елементові*, *методові*, *пошукові*, *нейронові*, *рецепторові*, *імпульсові*, *напрямкові*, *інтелектові*, *процесові*, *фахівцеві*, *користувачеві*, *дослідникові*, *авторові*. Тут уживання закінчення *-у*, *-ю* також переважає, але співвідношення наближається до паритетного (58 : 42). У групі на *-ові* спостерігаємо цікаву закономірність: значну перевагу мають назви неістот (73 : 27), що можна вважати позитивним показником поширення автентичної української граматичної форми в науковому стилі мовлення.

Як бачимо, в обох виданнях переважає вживання другорядного закінчення давального відмінка однини іменників чоловічого роду (*-у*, *-ю*), що є наслідком тривалої інтерференції, однак наявна позитивна динаміка щодо поширення питомої флексії *-ові*, *-еві*, *-єві*.

Висновки. Огляд проблеми й результати здійсненого дослідження дають змогу зробити такі висновки:

- нормативні та довідкові джерела практично одноставно (за рідкісними винятками) надають перевагу закінченню *-ові, -еві, -єві* в давальному відмінкові однини іменників чоловічого роду;
- у наукових текстах останніх 30 років переважає інтерференційне закінчення *-у, -ю*, однак помітною є тенденція до збільшення питомої частки закінчень *-ові, -еві, -єві*;
- варто дослідити побутування зазначеної граматичної норми в наукових текстах інших періодів розвитку української літературної мови.

Таблиця

<i>Український правопис 1928 р.</i>	<i>Український правопис 1960 р.</i>	<i>Український правопис 1993 р.</i>	<i>Український правопис 2019 р.</i>
У давальному відмінку однини іменники мають закінчення <i>-ові -еві, -єві, -у, -ю</i> .	У давальному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення <i>-ові, -еві, -єві</i> або <i>-у, -ю</i> . Ці ж іменники приймають і закінчення <i>-у (-ю)</i> :	У давальному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення <i>-ові, -еві, -єві</i> або <i>-у, -ю</i> . Ці ж іменники приймають і закінчення <i>-у (-ю)</i> :	У давальному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення <i>-ові, -еві -єві, -у, -ю</i> . Ці ж іменники набувають і закінчення <i>-у</i> (у твердій і мішаній групах), <i>-ю</i> (у м'якій групі):
братові, дубові, Михайлові, повістярєві ягняткові, теляткові,	будинкові, відмінкові, директорові, дубові, майстрові, нахилові,	будинкові, директорові, добродієві	батькові, вєлетневі, директорові, дідові, добродієві, журавлеві,

дитяткові, лихові, військові, святові, серцеві, сонцеві	Петрові		ма́йстрові, Петрові
дереву, гнізду, селу, обличчю, підзамчю, знанню; Львів–Львову, Мліїв–Млієву, Драгоманів– Драгоманову	будинку, відмінку, директору	будинку, директору, добродію Харкову Києву Львову	Директору, майстру, Петру, велетню, Віталію, журавлю, солов'ю; будинку

Бібліографічні посилання

1. **Антисуржик.** Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: Посібник. Львів : Світ, 1994. С. 96–97.
2. **Антоненко-Давидович Б. Д.** Як ми говоримо. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 1994. 254 с.
3. **Височанський В. С.** Елементи інформатики. Довідник. Львів : Світ, 1990. 192 с.
4. **Головащук С. І.** Словник-довідник з правопису. Київ : Наук. думка, 1978. С. 315–316.
5. **Голоскевич Г.** Правописний словник (за нормами правопису Всеукраїнської Академії Наук). Харків, 1929. 633 с.
6. **Грищенко А. П.** Сучасна українська літературна мова: Підручник. Київ : Вища школа, 1997. 493 с.
7. **Пономарів О.** Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. Київ : Либідь, 1999. 240 с.
8. **Синявський О.** Норми української літературної мови. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2018. [Репринт з видання 1931 р.]. С. 27.
9. **Ткаченко Р. О.** Нейромережеві засоби штучного інтелекту: навч. посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 208 с.

10. **Український правопис.** Народній комісаріят освіти. Вид.1-е. [Харків] : Держ. вид-во України, 1929. С. 26.
11. **Український правопис.** «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2019. 392 с.
12. **Український правопис.** КИЇВ: АН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови. Київ : Наукова думка,1993. 240 с.
13. **Український правопис.** Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. 272 с.
14. **Фаріон І.** Мовна норма: знищення, пошук, віднова. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. 328 с.

МОВНА НОРМА ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ ЧИННИК УСПІШНОГО СКЛАДАННЯ ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Освітні тенденції кількох останніх років засвідчили поступовий перехід від традиційного виявлення рівня знань школярів за допомогою конкретних тестових питань до широкоформатного логіко-аналітичного сканування цілісного сприйняття учнями української мови як системи. Під час зовнішнього незалежного оцінювання з української мови випускник має знати не лише правила, винятки, термінологію, а й продемонструвати вміння аналізувати наявну інформацію, шукати причиново-наслідкові, змістові зв'язки між тими чи тими мовними явищами. Фактично це стає перевіркою на здатність мислити українською мовою. Тому поняття мовної норми набуває наразі ключового значення для винайдення ефективних методик підготовки старшокласників до ЗНО з української мови.

В українському мовознавстві є багато ґрунтовних досліджень, присвячених мовним нормам та проблемі їх дотримання. Зокрема, в енциклопедії «Українська мова» зазначено, що «мовна норма – сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства» [3, с. 420]. М. Жовтобрюх свого часу акцентував увагу на тому, що «загальноживані граматичні форми, унормований словниковий склад та загальновизнані правила вимови і правопису становлять норми літературної мови» [2, с. 4]. Традиційно виділяють мовні норми залежно від рівня мови: фонетичні, орфоепічні, лексичні, граматичні, стилістичні. І саме унормованість можна вважати однією з основних ознак літературної мови, тому дотримання загальноприйнятих мовних стандартів є запорукою якісного спілкування українською мовою.

Дієвим засобом засвоєння мовних норм є ґрунтовний аналіз помилок, як фактичних, так і ймовірних. Без допомоги вчителя учні часто не в змозі самостійно передбачити можливі складні випадки слововживання. Відсутність належного контролю, на жаль, призводить до значної кількості мовленнєвих помилок на телебаченні, радіо, у друкованих та інтернет-ресурсах, що негативно впливає на загальне українськомовне середовище. Найчастіше до порушення різнорівневих мовних норм призводять такі учнівські помилки:

- неправильне наголошування слів (*олéнь* замість *олень*, *отамán* замість *отáман*);
- вживання слова *самий* у граматичних формах ступенів порівняння прикметників (*самий красивий* замість *найкрасивіший*);
- неправильне узгодження прикметника з іменником за родами (*зла собака* замість *злий собака*, *довгий путь* замість *довга путь*);
- уживання прийменника *по* в невластивому йому значенні (*по професії*, *по справам*, *по телефону* замість *за професією*, *у справах*, *телефоном*);
- порушення синтаксичних норм у реченнях з дієприслівниковим зворотом (*читаючи роман, у мене раптово задзвонив телефон* замість *читаючи роман, я раптово почув телефонний дзвінок*);
- уживання родового відмінка однини іменника замість називного множини в поєднанні з числівниками *два*, *три*, *чотири* (*два брата*, *три метра*, *чотири підручника* замість *два брати*, *три метри*, *чотири підручники*);
- неправильне вживання числівників в усталених сполуках, що називають часові відрізки (*без п'яти шість*, *половина другої*, *десять хвилин восьмого*, *три нуль п'ять* замість *за п'ять хвилин шоста*, *пів на другу*, *десять хвилин на восьму*, *третьа година п'ять хвилин*);
- неправильне використання паронімів (*домашній адрес*, *ефектні ліки*, *річний абонент* замість *домашня адреса*, *ефективні ліки*, *річний абонемент*);

- неправильне дієслівне керування (*пробачте мене, сміятися над ним, хворіти грипом* замість *пробачте мені, сміятися з нього, хворіти на грип*);
- семантична несумісність слів (*більша половина, завдяки смерті, зустрічаються помилки, цілу неділю* замість *більша частина, через смерть, трапляються помилки, увесь тиждень*);
- використання суржикової лексики (*прийняти участь, на протязі року, любій зошит* замість *взяти участь, протягом року, будь-який зошит*);
- використання суфіксів, не властивих для української мови (*посивівший, прочитал, Ігоревич, Вікторовна, Катюша* замість *посивілий, прочитав, Ігорович, Вікторівна, Катруся*).

Аналіз змісту зошитів ЗНО з української мови протягом 2015–2019 років засвідчує, що в них змінюються типи завдань, їхнє формулювання та запропоновані відповіді. Раніше школярам потрібно було, наприклад, указати слова з апострофом, м'яким знаком, подвоєнням приголосних, чергуванням звуків тощо, назвати члени речення і частини мови. Учень мав змогу вибрати одну правильну відповідь із 4–5 запропонованих. Це залишало простір для різних маніпуляцій і навіть банального вгадування. Наразі акцент зміщено на вміння систематизувати водночас кілька навичок у тому самому завданні, на зразок «виділене слово можна замінити порівняльним зворотом у реченні», «замінити прикметник *цілий* займенником *увесь* (у потрібній формі) не можна в реченні» (ЗНО – 2016), «точно передає зміст діалогу речення ...», «відокремленим означенням можна замінити підрядну частину в реченні» (ЗНО – 2017), «граматично правильним є варіант послідовного заповнення пропусків у реченні», «неправильно обґрунтовано вживання розділових знаків, запропоноване в рядку» (ЗНО – 2018), «суфікс *-інн(я)* має різне значення в словах рядка», «синонімічними до простого речення ... є всі наведені складні речення, окрім» (ЗНО – 2019).

Для правильної відповіді на такі запитання учні повинні вміти розпізнавати мовне явище самотійно, без додаткового

обмеження певною темою шкільної програми. Це означає, що під час підготовки до написання ЗНО процес узагальнення наявних знань набуває першочергового значення. Отже, недостатньо простого заучування напам'ять правил, визначень, винятків, розв'язання тестів для пошуку конкретного прикладу щодо тієї чи тієї теми. На уроках з української мови в школі систематичним має бути аналітичний метод під час засвоєння інформації. Потрібно надавати перевагу логічним висновкам, проблемному підходу до організації уроку, а не стандартним розповідям учителя або лекціям. Наприклад, розглядаючи тему «Іменник», учні знайомляться з категорією роду, запам'ятовують окремі показники приналежності до родів, але вже наступна тема «Прикметник» вимагатиме врахування особливостей роду іменника під час побудови словосполучень: *біль (який?) зубний, місто Баку (яке?) затишне, мадам (яка?) поважна*.

Отже, учитель повинен настановити учнів на свідоме опанування навчального матеріалу, допомогти їм правильно ним оперувати. Так само, скажімо, ґрунтовний розгляд теми «Спрощення в групах приголосних», яку школярі зазвичай сприймають лише як правописну норму для слів на зразок *чесний, радісний, шістнадцять* тощо, дозволить аргументувати відсутність апострофа й подовження приголосних у деяких словах (*мавпячий, морквяний, духмяний, радістю, честю, обійстя*) необхідністю уникати важкого для української вимови збігу кількох приголосних.

Без відповідного дидактичного матеріалу процес підготовки до ЗНО з української мови був би неможливим. І саме з урахуванням специфіки ЗНО, на нашу думку, укладено шкільні підручники для 10 та 11 класів О. Авраменка (2018, 2019). Зокрема, одинадцятикласники мають змогу вдосконалювати свої вміння за допомогою опрацювання двох третин вищезгаданого посібника: із 208 сторінок 162 присвячено морфологічним, синтаксичним, пунктуаційним і стилістичним нормам української мови.

Отже, для успішного складання зовнішнього незалежного оцінювання з української мови потрібна співпраця творчого

вчителя і старанного учня. Високий рівень володіння рідною мовою можливий тоді, коли старшокласники вміють «бачити» помилки, знають шляхи їх уникнення, тобто певною мірою самі виконують роль учителя. У такому разі дотримання мовних норм стає безумовною потребою грамотного школяра, який прагне успішно скласти ЗНО.

Бібліографічні посилання

1. **Авраменко О.** Українська мова (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Грамота, 2019. 208 с.
2. **Курс** сучасної української літературної мови: [у 2 ч.] / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. Київ : Рад. шк., 1965. Ч.1. Вид. 3-тє. 422 с.
3. **Русанівський В. М.** Українська мова: Енциклопедія [Текст] / В. М Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П.Бажана, 2004. 824 с.
4. **Офіційний** сайт Українського центру оцінювання якості освіти: [Електронний ресурс]. URL: <http://testportal.gov.ua>. (дата звернення: 23.01.2020).

СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ З РОЗДІЛОВИМ ЗНАЧЕННЯМ

Класифікація складносурядних речень у слов'янських синтаксичних дослідженнях істотно не видозмінювалася, якщо не враховувати того, що в значній їх частині їх розглядають в комплексі із безсполучниковими (О. Пешковський, М. Греч). У русистиці всі описи складносурядного речення ґрунтовані на дослідженні смислових відношень між їхніми компонентами і відповідно до семантичних груп сполучників, унаслідок чого виділяено: 1) єднальні; 2) розділові та 3) протиставні речення (П. Фортунатов, О. Шахматов, В. Богородицький, С. Крючков, Л. Максимов). З часом до трьох названих розрядів додано ще два: пояснювальні, у яких частини пов'язані відношеннями пояснення або уточнення, і приєднувальні речення, у яких друга частина виступає додатковим повідомленням щодо змісту першої частини.

Аналогічні класифікації подаються і в інших слов'янських граматичних студіях, хоч виділення окремих розрядів інколи не збігається. Класичний синтаксис традиційно розглядає речення саме за смисловими відношеннями між їх частинами [2, с. 215]. Та наголошуючи лише на смислових відношень між частинами складносурядного речення, ми залишаємо поза увагою аналіз структурних відмінностей різних типів цих речень. Саме це питання сьогодні привертає увагу лінгвістів, бо для традиційного синтаксису властивим є нерозмежування з-поміж складносурядних одиниць речень відкритої і закритої структури [1, с. 62–70; с. 127–138], зокрема, недостатньо вивченим залишаються й складносурядні розділові речення.

Об'єктом нашого дослідження стали складносурядні речення відкритої структури в сучасному художньому мовленні, предметом – складносурядні речення з розділовим значенням

у системі сучасної української літературної мови та маркери їхнього зв'язку.

Матеріалом нашого дослідження стало українське художнє мовлення. Мета нашої наукової розвідки – описати основні структурні типи складносурядних речень відкритої структури з розділовими відношеннями між предикативними компонентами, розглянути основні сполучникові засоби, які використовуються для поєднання частин таких речень.

Розділові відношення відрізняються від єднальних, зіставлявальних і протиставних тим, що вони виражають виключення або чергування подій, явищ. Зазвичай такі речення поділяють на два різновиди – із значенням виключення і чергування [5, с. 620]. В. Белошапкова вважає складносурядні розділові речення незамкненими структурами, а двочленність деяких речень пояснює випадковим збігом чи умовами контексту [1, с. 662]. Л. Максимов назвав це «довільним тлумаченням» і показав, що розділові речення можуть бути не тільки багаточленними, а й двочленними [5, с. 620]. А. Грищенко виділяє дві моделі розділових речень – виключення і чергування та зазначає, що перша модель має замкнену структуру, тому вона подібна до зіставлявально-протиставних речень, а друга модель – незамкнена структура, отже, подібна до єднальних речень [3, с. 145].

І. Слинько не погоджується з висновком В. Белошапкової про незамкненість усіх розділових речень [5, с. 620], і це цілком справедливо. Але не можна відкидати й того, що саме В. Белошапкова звернула увагу на той факт, що роль розділових сполучників можуть виконувати деякі модальні слова. Ця ідея далі була розвинена авторами «Русской грамматики», які зазначали, що складносурядні розділові речення поєднуються не лише одиничними сполучниками, а й аналогами сполучників, які зберігають семантичні зв'язки і з вставними словами, і з сполучниковими поєднаннями [4, с. 26]. Надалі докладно розглянемо розділові речення як власне-розділові конструкції. Зазвичай їх будують за двома моделями – із значеннями виключення і чергування.

Основну форму моделі речень із значенням виключення в українській мові створюють конструкції зі сполучником **або**, який уживаний в усіх стилях мови і стилістично нейтральний [5, с. 621]. Він найчастіше має повторюваний вигляд і вживається при всіх складових частинах, наприклад: *Або ми вийдемо цієї ночі, або нас схоплять, перетнуть путь, і тоді вихід один – протитанковий рів або глибока яруга* (Ю. Збанацький); *Мучила себе. Або тепер, або ніколи. Або все, або ніщо* (І. Вільде); *Коли справляли новосілля, входили до нової хати, ми там теж були з Одаркою: або я говорив, а вона мовчала, або навпаки – я мовчав, а вона говорила* (Є. Гуцало). Якщо є спільний член, сполучник **або** відходить у середину першої складової частини, наприклад: *А там або мати роботу знайде, щоб надолужити прогаяне, або шукай сам собі розваги* (Ю. Збанацький); *Отче парох, прошу або навести порядок, або я покину зал* (І. Вільде). Дві складові частини може поєднувати й один сполучник **або** – одиничний, одномісний, наприклад: *Донно Анно, коли б я не знав, що ви мене не певні, або не певен був себе чи вас, я б зараз повернув вам ваше слово* (Леся Українка).

З наведених прикладів видно, що видо-часові форми присудків предикативних компонентів здебільшого збігаються, а це і є одна з основних граматичних ознак розділових речень. Частини складносурядних речень цієї моделі дуже тісно семантично зв'язані: одна частина не може вживатися без іншої, але це не впливає на можливість транспозиції предикативних компонентів [3, с. 100].

Похідні форми парадигми моделі взаємовиключення створюються сполучниками *чи – чи, чи то – чи то, не то – не то* й аналогами сполучників. Сполучник *чи* відрізняється від *або* тим, що він «походить з питальної частини і тому якоюсь мірою зберігає питальний відтінок» [5, с. 621]. Як і сполучник *або*, він може повторюватися при всіх складових частинах. Порівняймо: *Чи колектив тобі наш набрид, чи честолюбство тебе заїло?* (Ю. Збанацький); *Чи вмер Данило, чи його болячка задавила* (І. Вільде); *Чи йому було шкода коней, чи він здогадався, що таким дарунком запорожці навмисне хотіли розгнівати*

гетьмана (Ю. Мушкетик); **Чи** так він пройшов його, **чи** не треба йому опускати від сорому очі перед власною совістю? (Д. Бедзик). Рідше **чи** виступає як неповторюваний (одиничний) сполучник, наприклад: *Знов голос той, **чи** знов та сонна мрія?* (Леся Українка); *Цвинтарному сторожеві, мабуть, заклинило язика, чи на якусь хвилю нечиста цвинтарна сила надумала покепкувати зі старого й відняла мову* (Є. Гуцало). Сполучник **чи** – **чи** часто вживається за наявності спільної частини, тобто входить у більшу синтаксичну одиницю, наприклад: *Іванові сперло в горлі, потріскані, порепані губи бралися струп'ям, а в голові гуділо, і вже не знати, **чи** там гуготіло полум'я, **чи** в розжарений мозок вливалися примарні ріки* (Ю. Мушкетик); *Бранкові було дуже цікаво знати: **чи** це випадкова зустріч, **чи** криволапий від самої друкарні топчеться по п'ятах, а це зіткнення біля аптеки – лише один з трюків його ремесла?* (І. Вільде).

У поєднанні з частками утворюються сполучники *чи то – чи то, не то – не то* для вираження непевності, вагання, наприклад: *От тільки трудно було сказати: **чи то** ми були панами над своїми животами, **чи то** наші животи панували над нами, їхніми хазяями* (Є. Гуцало); *У далекій лісосмузі **не то** пересувалися автомашини, **не то** займали вихідні позиції танки* (Газета).

Можлива й комбінація цього сполучника, як-от: *чи то – чи, то – чи, чи то – чи може, чи - чи справді, чи – чи тільки* тощо, наприклад: *Не добереш: **чи то** трактористи орють на пар, **чи** вгризаються в глибіню землі свердла й труби бурильників* (І. Цюпа); *У мене мороз пішов по спині **чи то** від розповіді, **чи, може, ранковий холод справді** непомітно забирався під одяг* (Ю. Збанацький); ***Чи** видалося Бранкові, **чи справді** якось інакше подивилися на нього оті сіро-голубі очі в товстих повіках?* (І. Вільде); *Хто зна, **чи** це була хоробрість, **чи тільки** постійне змагання з страхом й самим собою* (Ю. Мушкетик).

Однією з форм можуть бути також речення зі сполучником *а то*, який виступає у значенні ‘або’, наприклад: *Скоро хочеш – вишлю, **а то** привезу сам* (М. Коцюбинський); *На крилосі стане,*

та й співає з дяком-таки, **а то** возьме та ще прочитає апостола (Т. Шевченко).

Безперечно, цей сполучник може передавати й інші відтінки значення – ‘інакше’, ‘насправді’, ‘бо’ тощо. Пор.: *І не снилось, що я була крепачкою, а то б утопилась, – було б легше* (Т. Шевченко); *Коли б, сказати, люди які-небудь, а то ж люди на усе село* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Тепер мені спокійніше, а то я за турботами не міг часом спочивати як слід* (М. Коцюбинський).

У значенні ‘або’, ‘чи’ іноді виступають аналоги сполучників – модальні слова *може – може, можливо – можливо*. Для більшої точності вони можуть сполучатися з власне-розділовими сполучниками, наприклад: *Десь у посадці блимали вогники. Може, бродили зв'язковці, може, вишукували міни сапери* (Газета); *Можливо, ми розбомбимо цей укріплений район, можливо, це зробить сусідня ескадрилья* (Газета); *І, може, в бою загине або скалічать так, як покалічено вже багато його земляків* (А. Шиян); *Чи то весни колиска запашна мене гойднула в чисті небозводи, чи, може, хто з благословенним словом до мене в душу стиха нахиливсь* (М. Вінграновський); *Чи була в цьому добра чи зла воля Зоні, чи, може, це був тільки підступ з боку Василевої секретарки?* (І. Вільде).

Друга модель розділових речень виражає значення чергування подій чи явищ. Основна форма парадигми цієї моделі створюється сполучником *то – то*. Він виступає тільки в повторюваному вигляді і може бути двомісним або багатомісним, наприклад: *І то не ранковий вітер дихає прохолодою з лиману, то повіває легіт-вітер з українського поля* (Ю. Мушкетик); *То замерехтить жовтогаряча достигла колгоспна нива, то зблиснуть попереду золоті озера соняшників* (І. Цюпа); *Така й погода: то хлюпає дощ, то сіється жмичка, то клубочиться туман* (Я. Гримайло); *То раз хотілося йому наздогнати качок на ставі, то намагався вловити кульки води, що розбризкувалися від весла, то хотілося йому квітки водяної лілії* (І. Вільде). Для вираження значення чергування потрібно, щоб присудки складових частин мали значення тривалої,

повторюваної дії [5, с. 623]. З наведених прикладів видно, що присудки здебільшого оформляються дієсловами недоконаного виду; якщо доконаний вид і використовується, то із значенням повторення чи охоплення дії.

Значення чергування можуть передавати і речення зі сполучниками *або* – *або*, *чи* – *чи*, створюючи похідні форми парадигми речень чергування при підтримці контексту, наприклад: *Часом у блакитній вишині пропливала біла хмара, або пролітала пташина, або ширяв на річку шуліка, зірким оком вишукуючи здобич* (А. Шиян); *Чи юга, чи день в проміннях косих, чи зоря пливе вечірнім плесом, сорок літ робив на хмарочосах, сорок літ – усе каменотесом* (А. Малишко). Ці сполучники можуть виступати і як одиничні, наприклад: *Де-не-де біля вирв сивіє безводний полин або кущиться пахучий чебрець* (О. Гончар).

Похідні форми парадигми речень чергування створюють також конструкції з аналогом сполучника *іноді* – *а іноді*, наприклад: *Іноді стрілянина точилася на лівому фланзі, а іноді не давав спокою правий фланг* (Газета).

Отже, кількість предикативних частин у структурі складного речення слугує основою для розмежування відкритих і закритих структур. Складносурядні речення відкритої структури є багатоконпонентними, відкритими щодо гіпотетичних конструювань сурядного речення. Сполучники, використані в таких реченнях, поділяються за своєю семантикою на єднальні та розділові, до їхньої функційної специфіки часто наближаються інші сполучники (модальні слова), набуваючи синонімічних синтаксично зумовлених значень.

Бібліографічні посилання

1. **Белошапкова В. А.** Современный русский язык. Синтаксис. Москва : Высш. шк., 1977. 248 с.
2. **Вихованець І. Г.** Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наук. думка, 1992. 290 с.
3. **Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф.** Сучасна українська літературна мова: Синтаксис. Лабораторний практикум. Київ : Вища шк., 1989. 367с.

4. **Лопатюк К. В.** Застосування інтерактивних форм та методів на уроках рідної мови з метою підвищення ефективності навчального процесу. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2008. № 36. С. 2–5.
5. **Слинько І. І.** Парадигма складного речення. *Мовознавство*. 1987. №3. С. 48– 52.

КУЛЬТУРА МОВИ І СУЧАСНИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС

Н. С. Голікова (м. Дніпро)

СТИЛІСТЕМИ-КОМПОЗИТИ В МОВІ ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Художня проза П. Загребельного – це наслідок багаторічної копійної праці письменника-новатора, письменника-мислителя, письменника-філософа. У тексти його романів «уписані» численні лінгвальні одиниці – стилістеми, що, функціонуючи в художньому творі, крім номінативного, мають стилістичне значення, репрезентоване нашаруванням додаткових смислів і зумовлене індивідуальною мовотворчістю прозаїка [1, с. 7]. Найвиразнішими маркувальними компонентами ідіолекту митця є численні потенціалізми й okazіоналізми, okazіональні сполучення слів (парні та паронімічно-атрактивні), літературно-художні антропоніми, контекстуальні антоніми та синоніми, оксиморони, епітети-композиції, кольороназви, повтори, порівняння, фольклоризми, інтертекстеми, слова-символи.

Метою цієї статті є функціонально-стилістична характеристика різнотипних композитів у текстах історичних романів П. Загребельного, які в мовознавстві поки що комплексно не проаналізовані. Усебічне обґрунтування стилістем такого зразка потребує інтегративного підходу із залученням низки дослідницьких методик, розроблених у межах

лінгвостилістики, неології, дериватології та інших наукових галузей.

Серед стилістем-комполітів, що фігурують в історичних романах П. Загребельного, функціонально найвагомими є слова-епітети – «художні означення або обставини способу дії, що образно змальовують особу, предмет, дію чи явище або виражають емоційне ставлення до них» [8, с. 160]. Вони становлять релевантний компонент тропеїстики будь-якого художнього тексту, відбиваючи одну з його найважливіших нормативно-стильових ознак. Мовознавчі студії 70–80-х років ХХ ст. (праці В. Ващенко, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Пустовіт, Н. Сидяченко та ін.), присвячені дослідженню функціональних і стилістичних особливостей епітетів у творах багатьох письменників, сформували науково-теоретичне підґрунтя для подальшого вивчення цих різнотипних стилістем у мові художньої літератури загалом і в індивідуально-авторській мовотворчості зокрема.

У романістиці П. Загребельного епітети-комполіти формують розгалужену парадигму, у межах якої інтегровано функціонально й семантично споріднені мовні одиниці, що по-особливому «ущільнюють» тексти історичних творів. Наприклад: *Золотоковці кували хитромудрі вериги-чепи, які прикрасять груди князям чи воєводам...* [2, с. 211]; *...а Євпаксії кортіло лишитися тут, унизу, в цьому тисячобарвному світі* [3, с. 150]; *...все мала вирішити кінецьсвітна космічна пожежа* [5, с. 614]; *Делей, посміхаючись солодко-мстиво, показав рукою на золоті шати Стрижаків* [5, с. 628]; *...нещастя виростало непомітно й зловороже...* [7, с. 132] та ін. Проілюстровані атрибутивні одиниці репрезентують наслідки індивідуально-авторських словопошуків, а також віддзеркалюють невичерпні багатства загальномовних ресурсів. Тому серед досліджуваних стилістем функціонально вагомими є не лише оказіональні, а й узуальні епітети-комполіти. У текстах досліджуваних творів вони загалом виконують основну – характеризувальну – роль.

На думку М. Слабошпицького, «Загребельний любить виробляти нові прийоми ведення прозового повістування, майже

кожен його роман – це винахід у формі» [9, с. 69–70]. Письменник насправді обирає для своїх творів специфічні – опорні – мовні знаки, форма і зміст яких найточніше відповідають втіленню основної ідеї та авторських задумів. Зокрема, до списку домінантних лінгвальних одиниць, що пронизують вертикальний контекст історичного роману «Смерть у Києві», належать саме епітети-композиції, наприклад: *І не солодкомовців присилає (Київ), а з мовою гіркою і образливо-неправдивою* [5, с. 91]; *...не відав (Юрій) почуття образи в щоденно-простацькому розумінні...* [5, с. 135]; *Ігумен мовчав поштиво й урочисто-сумно* [5, с. 35]; *Дзвін лунав повільно-урочисто, так ніби наближались до Городка не вороги, а свої* [5, с. 242] тощо. Характеризувальну функцію виконують художні означення, узгоджені з назвами багатьох персонажів, зокрема тих чи тих князів, пор.: *загадково-загрозливий Долгорукий* [5, с. 248]; *нерозумно-добрий Долгорукий* [5, с. 419]; *розгублено-добрий князь Ярополк* [5, с. 355]; *перелякано-добрий князь Вячеслав* [5, с. 400]; *зухвало-нестримний Ізяслав* [5, с. 360]; *квадратно-камінний князь Володимирко* [5, с. 411] та ін.

Одну з індивідуально-стильових норм, показових для мови роману «Смерть у Києві», відбивають епітети-композиції зі значенням 'барва, відтінок кольору': *мідяво-червоний, червоно-рудий, лагідно-зелений, зловісно-зелений, медвяно-прозорий, колючо-чорний, зелено-золото* (означальний прислівник) тощо, складники яких у структурі лексичних значень нерідко мають емоційно-оцінні семи. Репрезентуючи протиставлення «позитивна оцінка» – «негативна оцінка» в аксіологічному полі мовотворчості прозаїка, вони здебільшого фігурують як текстові характеристики реалій природи, наприклад: *...за річкою здіймався ліс, покошлано-сивий знизу, в стовбурах, і незатьмарено-зелений у верхів'ях, соковиті барви яких не приглушувалися ні снігом, ні світанковою імлою* [5, с. 125]; *...в затишку узгір'я Видубицький монастир, над ним – Красний двір, а далі – київські лагідно-зелені гори* [5, с. 397]; *Це нагадувало струмок у лісі, на обох берегах якого стоять сумно-зчорнілі вільхи* [5, с. 81]; *...пробивалися (гінці) крізь пуці*

й непрохіддя боліт **червоно-рудих і зловісно-зелених**... [5, с. 392] та ін. У романах «Смерть у Києві», «Первоміст», «Євпраксія» зафіксовано низку схожих стилістем – складних прикметників, що в сполученні з означуваними словами-іменниками набувають переносних семантичних відтінків, пор.: ...*(Німий) пірнув і побачив, як перекидає по дну швидка течія знетямлене, русалково-зеленкувате тіло* [5, с. 508]; *В чорній пільмі розлунювалися срібляно-білі голоси дівчат*... [5, с. 396]; *Білі коні, золоті імператорські стяги, [...] біло-золотий помолоділий імператор* [3, с. 150]. Оцінні конотації у внутрішніх формах проілюстрованих епітетів-комполітів є наслідком метафоризації, ґрунтованої на асоціативному зближенні понять «колір» – «людина».

У вертикальних контекстах досліджуваних творів частотні художні означення (складні прикметники та прислівники), у будові яких наявний соматичний компонент. Оказіональні слововживання на кшталт *блідооко, важкогруда, важколиций, вогненноокий, вогнистоока, вузькоплечо, гнучкошийо, зів'ялолиця, крутоплечо, легконогість, мохнатоморде, пустооко, скорботноока, сміливоокий, сумновусий, тяжкоплечий, холоднорукий, широкомордо, щедротіла* в історичних романах П. Загребельного «портретизують» характерні ознаки людського тіла (*Збережи мене від стрічника й поперечника, від русявих, і білявих, і чорнявих, і пустоволосих* [5, с. 633]; *Стирчав (чоловік) вузькоплечо, як кілок* [7, с. 30–31] тощо) або слугують семантико-стилістичним підґрунтям для створення образно-метафоричних характеристик тих чи тих персонажів (*Визирає (Анна) гнучкошийо з твердої золотої луски, ніби гадюка, лияючи* [6, с. 30]; *Ставала мені перед очима зів'ялолиця пані Раїна* [7, с. 459]; *Іноді приїздив з Едірне Мехмед, улюбленець Роксолани й Сулеймана, сідав коло падишаха, тонкий, вогненноокий, нервовий* [4, с. 584] та ін.).

Маркувальними одиницями ідіолекту прозаїка є численні композити-іменники, що, як і складні прикметники та прислівники, стилістично й смислово вияскравлюють тексти всіх історичних романів. Подекуди вони слугують одним із мовних

засобів темпоральної стратифікації художніх оповідей, стилізуючи мову прозових творів під давнину. Наприклад, текстові слововживання *грамотоносець, грамоточитець, дієписання, єдиноземець, єдиноплеменець, земнородець, первомостовик* та ін., що фігурують у романах про Руську землю «Диво», «Смерть у Києві», «Первоміст», «Євпраксія», – це okazіоналізми, які певною мірою відбивають словотвірні норми старокиївської мови XI–XII ст. Такі індивідуалізми у своїй будові містять архаїчні фонетичні або лексичні компоненти – лінгвальні ідентифікатори давніх реалій і понять.

У мові історичної прози П. Загребельного спостережено складні іменники, базовими компонентами яких є близькозначні лексеми *слово й мова: багатослів'я, буєслів'я, мудрослів'я, пишнослів'я, пустослів'я, славослов'я, суєслів'я; високомовство, красномовство, словолівство; солодкомовець; словолови, словомет, словоспади* та ін. Поєднані з прикметниковими або дієслівними основами, а також із дериваційними суфіксами *-/j/-, -ств-, -ець'* відповідно (крім лексем *словолови, словомет, словоспади*), композити такого зразка належать до емотивів, що мають у структурі лексичних значень конотативні семи – репрезентанти позитивних чи негативних оцінок. Пор.: *За кіпрським вином повільно розмовляли про поезію, про Александра Македонського й Ганнібала, про ісламське мудрослів'я* [4, с. 19]; *Ніхто не зважав на Джихангіра, покинутий усіма, поринув у книги, в мудрослів'я, намагався проникнути в таємничу суть давніх поетів...* [4, с. 627] та *Бо страшне суєслів'я, завжди знайдуться велеречиві вмільці переконати і найгордішу вию непомітно змусять зігнути в поклони перед чужим* [2, с. 563]; *Вона (Хуррем) підняла руку, уриваючи потік його (вихователя) пустослів'я* [4, с. 245] тощо.

Попри те, що епітети (а також слова-емотиви) – це тропеїчні мовностилістичні засоби, які мають парадигматичний характер [10, с. 639], у лінійних контекстах аналізованих романів П. Загребельного вони нерідко постають «будівельним матеріалом» для творення низки риторичних фігур – явищ синтагматичного характеру. Складні слова зі спільним

компонентом найчастіше формують парно-атракативні сполучення (*То й що ж цей хитроокий і хитромовний?* [7, с. 28]; *Мені ж тільки й доводиться бачити великих кровопрагнителів і кроволивців* [7, с. 98]; *Мізерний тілом Савватій натякав на мою (Миколая) козацьку великоногість і великорукість...* [6, с. 113]) та ампліфікаційні ряди близькозвучних слів (*А тепер іди мені з путі, дочер моя, впертомовчальниця, гарномовчальниця, високомовчальниця, триблаженномовчальниця!* [5, с. 491]; *Раділа (Євпраксія) своїй стрункотілості, білолікотності, білоколінності* [3, с. 198]). Такі стилістеми по-особливому увиразнюють художню оповідь: спочатку вони привертають увагу читачів як нагромадження синонімів в одному синтаксичному сегменті, а потім реципієнти оцінюють і по-своєму усвідомлюють основне функціональне призначення цих стилістичних фігур як семантико-сміслових центрів висловлень.

Отже, численні стилістеми-композиції становлять лексико-семантичну парадигму виражально-зображальних засобів, що в мові історичних творів П. Загребельного виконують емоційно-характеризувальну роль і постають важливим складником образно-аксіологічного поля мовотворчості письменника. На нашу думку, перспективним щодо подальшого студіювання маркувальних одиниць ідіолекту прозаїка є дослідження функціонально-стилістичної специфіки різнотипних складних слів у вертикальному контексті всієї романістики митця.

Бібліографічні посилання

1. **Голікова Н. С.** Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту : монографія. Дніпро : Акцент ПП, 2018. 432 с.
2. **Загребельний П. А.** Диво : Роман. Харків : Фоліо, 2006. 638 с.
3. **Загребельний П. А.** Євпраксія : Роман. Харків : Фоліо, 2002. 382 с.
4. **Загребельний П. А.** Роксолана : історичний роман. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. 800 с.

5. **Загребельний П. А.** Твори в двох томах. Том другий. Смерть у Києві. Первоміст : романи. Київ : Дніпро, 1984. 664 с.
6. **Загребельний П. А.** Тисячолітній Миколай : Роман : Ч. І. Харків : Фоліо, 2003. 399 с.
7. **Загребельний П. А.** Я, Богдан. Харків : Фоліо, 2008. 672 с.
8. **Мацько Л. І.** Епітет. *Українська мова : енциклопедія* / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2000. С. 160–161.
9. **Слабошпицький М.** За гамбурзьким рахунком. Пояснення при цій нагоді. *Спогади про Павла Загребельного* / Упорядник М. Ф. Слабошпицький. Харків : Фоліо, 2010. С. 64–106.
10. **Тараненко О. О.** Троп. *Українська мова : енциклопедія* / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2000. С. 639–640.

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОМІНАЦІЇ ОСІБ У ДЕТЕКТИВНИХ РОМАНАХ АНДРІЯ КОКОТЮХИ

У художньому творі лексичні одиниці є важливим текстотвірним і стилетвірним чинником. Лінгвостилістика концентрує свою увагу передусім на вивченні лексичного складу мови письменника, оскільки саме слово посідає центральне місце в мові й тісно пов'язане з одиницями інших мовних рівнів. Однією з ознак мовної майстерності письменника є уміле використання стилістичного потенціалу назв осіб. Зазвичай дослідники розглядають проблеми номінації осіб у двох аспектах: через дослідження власних назв і через дослідження апелятивів [1; 2; 7].

Актуальність обраної теми зумовлена потребою подальшого дослідження лексичного фонду української мови на матеріалі творів сучасних письменників, загальною тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень до комплексного вивчення особливостей текстів з урахуванням жанрової специфіки, а також відсутністю мовознавчих досліджень творчого доробку Андрія Кокотюхи.

Мета роботи – дослідити лексичні одиниці на позначення людини в детективних романах Андрія Кокотюхи з погляду їхніх виражальних функцій залежно від мети і жанрових особливостей.

Лексика найменувань людей дуже поширена у творах Андрія Кокотюхи. Специфіка детективних романів передбачає рухливий, динамічний характер лексики в їхніх текстах. Це, звичайно, стосується й онімів.

Достатньо поширеною є група слів, яка позначає належність до біологічного роду людей, стать: *людина, чоловік, жінка, персона, особа, пан, дам, туп, парочка*. Такі лексеми створюють лише найзагальніші уявлення про особу-діяча й виконують функції ідентифікаторів: *Пан адвокат виявився саме тією*

людиною, котра прямо не пов'язана з групою, якій призначався вміст чорного шкіряного сака [3, с. 9]; Жінка пройшла крізь стіну [3, с. 70].

Лексеми *персона, особа й істота* мають відтінок книжності, вжиті в більш узагальненому значенні, вони номінують другорядних персонажів: *Та й не мав господар нічого конкретно проти цієї персони: на місці цього росіянина міг сидіти інший [3, с. 5]; Хоч та була вдягнена, як київська міщанка, виглядала особою інакшого, вищого статусу [3, с. 19]; ...вона не дух чи привид, цілком реальна істота [3, с. 70].*

Нерідко такі лексеми автор уживає в складі описового звороту: *Крім них, у кутку за столиком пристроївся інтелігентного виду пан із борідкою, у пенсне й тужурці інженера [3, с. 19]; А ще Кошовий помітив – поява візника не пройшла повз увагу чоловіка з тростиною [3, с. 39].* Такі конструкції допомагають чіткіше змалювати образ персонажа, створити в уяві певну картину: *Отже, – вона почала з чоловіка на канані. – Пан Владислав Яблонський, забудовник, має досить роботи зараз у Львові й не надто афішує себе публічно. Далі, – черга чоловіка у фрак, – пан Кароль Білецький [5, с. 96].* Слово *чоловік* у поєднанні з означенням *молодий* вказує на вік: *Липневим ранком на перон Львівського вокзалу вийшов молодий чоловік у піджачній парі, синій, у блідо-сіру смужку [3, с. 16].*

Лексема *дами* вживається на позначення жінки, яка стежить за своєю зовнішністю, за новими тенденціями в моді: *Модерн, який останнім часом цінували дами, подекуди – у поважному віці, вимагав підкреслювати вузькість талії [3, с. 70].*

Оцінне значення мають лексеми *тип* і *парочка*, вони виражають недовіру до людини: *Звідти саме вийшли один за одним троє типів, котрих зі свого місця він як слід розгледіти не міг [5, с. 137]; Парочка про щось тихо перемовлялася, голови обох дедалі частіше поверталися в бік прибулих глядачів [5, с. 138].*

Сюжети детективних романів охоплюють широке тло подій і велику кількість дійових осіб, серед яких, зрозуміло, є люди різного віку. На вік особи вказують лексеми *молодик, хлопчик,*

дівчинка, ровесник: Бог із ними, з цигарками: такі, як **молодик** у сусідній кімнаті, далекі від змагань у пихатості [3, с. 6]. Вік персонажа може передаватися субстантивованим прикметником: Цілком можливо, **старший** вирішував у Києві різні господарські питання [3, с. 18]. У контексті, уривок з якого наведено, йдеться про сім'ю, яка повним складом їде в поїзді. Клим Кошовий, головний персонаж, спостерігаючи за цією сім'єю, припускає, що батько (**старший**) їздив у Київ у своїх справах. Лексема *ровесник* містить абстрактну вказівку на вік: ...його *нерішучість* неправильно оцінила компанія **ровесників**, коли запросила до свого гурту [3, с. 18].

Інша лексико-семантична група, представлена в текстах аналізованих романів, – це слова, що позначають родинний стан. Сюди належать назви осіб, пов'язаних родинними взаєминами. Найчастіше йдеться про найменування кровної спорідненості, що позначають батьків – дітей, предків – нащадків, як-от: *батько, мати, діти, тесть, зять, родина, чоловік, жінка*. Наприклад: *Гроші в **батька** брати не хотілося* [3, с. 17]; *Та поки вагався, місця розібрали – відразу кілька викупила ортодоксальна єврейська **родина*** [3, с. 18]; *Діти, двоє пейсатих хлопчиків із різницею приблизно у пару років, та менша дівчинка, сиділи тихо, а коли потяг залишив позаду Фастів, **мама** почала мостити їх спати. Чоловіки, **старший та менший**, судячи з усього – **тесть і зять**, говорили в коридорі тихо* [3, с. 18]. Накопичення в одному реченні таких назв створює яскраву динамічну картину.

Лексема *жінка* може функціонувати в ширшому значенні – і 'мати', і 'дружина': *Втім, це припущення Клим відразу відкинув – у такому разі чоловіки не обтяжували б себе **жінкою** з трьома дітьми* [3, с. 18].

Мікрогрупа назв людей за професією та родом занять надзвичайно різноманітна з погляду стилістичного забарвлення. Вона включає незначну частину нейтральних назв: *адвокат, лікар, хірург, охоронець, поліціант, офіціант, кравець*. У тексті ці назви конкретизуються, вказуючи, зокрема, на місце, де відбуваються події, на статус персонажа – *адвокат з Личаківської, столичний хірург вищої категорії: Раз ви кажете*

так упевнено, що *адвоката з Личаківської вбито*, значить, знаєте більше за поліцію [3, с. 73]; Вона сподівалася на розважливість *столичного хірурга вищої категорії* [6, с. 65].

Назви, що позначають рід діяльності особи, можуть входити до складу протиставлень: *Знаєте, я хороший лікар, але не всемогутній Бог* [6, с. 48]; *Усе залежить від того, в кого з підсудних кращій адвокат* [6, с. 58–59]. В останньому прикладі семантика слова *адвокат*, на противагу слову *підсудний*, розширюється й охоплює характеристику особи за соціальним станом. Лексеми *унтер*, *жандарм* є стилістично маркованими, оскільки інформують про часовий відрізок подій, а отже, виступають засобами історичної стилізації. Деякі з цих назв вкраплюються в ретроспективні спогади головних персонажів, хронікальні оповіді автора, наприклад: *Один із унтерів заспішив у тому напрямку. Побачивши, що Кошового події зацікавили, офіцер* *знижав плечима* [3, с. 21]; *Кошовий за набутою віднедавна звичкою торкнувся пучкою пальця краю правого ока, ніби так можна було все заспокоїти. Вкотре згадавши, як жандарма, котрий випускав його, це чомусь неабияк розізлило* [3, с. 22–23].

Стилістична роль лексем на позначення осіб за професією, посадою і родом занять пов'язана насамперед із номінативною функцією – прямим називанням людини. Переважна кількість назв людей за родом занять функціонує в контекстах, що інформують про життя, пов'язане з кримінальним світом: це або назви посад і звань осіб, які покликані слідкувати за дотриманням закону (*начальник кримінальної поліції, сержант, жандарм, поліціант*), або назви тих, хто своєю діяльністю цей закон порушує (*мінйло, злодій, головоріз, ретро-бандит, кримінальник*): *Для приємного знайомства базікайте собі з кобітами на Ринку, – мінйло теж вирішив відкинути зайві церемонії* [3, с. 40]; *Потім повернувся до одного з сержантів, що стовбичив біля хвіртки, намагаючись забезпечити охорону місця пригоди від цікавих* [6, с. 24]; *Знати, як звуть тюремника, може лише досвідчений кримінальник* [3, с. 54]; *Вона мені вже не перший рік доводить – ви шахрай, а не зубний лікар* [3, с. 55].

Для позначення осіб, які займаються протизаконною діяльністю, автор уживає описові звороти або метафоризовані сполуки: *Мав репутацію чоловіка, обізнаного в шахрайських справах* [5, с. 48]; *До того ж саме з Російської імперії останнім часом сюди, до нас, перебираються різні підривні елементи* [3, с. 66].

Традиційними для жанру детективного роману є введення в авторську оповідь назв людей, які вказують на певний статус особи з погляду закону: *...учорашній арештант* знахабнів зовсім [3, с. 22]; *Він навіть відсидів, і тепер тримається перед оточуючим світом, мов такий собі ретро-бандит* з недалекого минулого [6, с. 61]; *А коли Костюк звелів вивести затриману з машини і пред'явити для впізнання мерця – кричати чомусь перестала* [6, с. 25]; *Усе залежить від того, в кого з підсудних кращий адвокат* [3, с. 58–59].

Класово-соціальну структуру українського суспільства початку ХХ ст. відображають назви на зразок *пан, поміщик, аристократія, депутат, банкір, промисловець, прокурор, жебрак, злидар, волоцюга*, наприклад: *Серед його клієнтів переважно були поміщики й промисловці середньої ланки* [3, с. 20]; *Це високий лисий волоцюга в дорогому колись кожушку, напевне отриманому за непотрібністю від якогось пана-благодіяння, вдарив свого товариша* [5, с. 140]; *...зараз, почекавши своєї черги, маленький злидар відповість* [5, с. 140]; *У голові вже крутилося: жебрак із Ринку послав їх «Під градус» навмисне* [5, с. 146]; *Щоправда, міська аристократія все одно попервах платитиме за оригінал охочіше* [3, с. 5]. Наводячи в одному мікроконтексті цілу низку таких назв, узагальнених трансформованим фразеологізмом *сильні Львова цього*, автор підкреслює величезне значення й силу тих документів, які були в Магди Богданович (серія ретророманів) і містили компрометувальні дані на таких «великих» людей: *Адже Магда тримала в своїх руках секрети всіх без винятку сильних Львова цього, від президента міста, депутатів, банкірів і промисловців до прокурорів та суддів* [4, с. 38].

У досліджуваних романах зафіксовано назви осіб, що відображають соціальний статус, матеріальне становище: *До останнього Кошовий побоювався, що Басі раптом припече висловлювати мільйонеріві співчуття особисто* [4, с. 43]; *Один із компанії виявився сином якогось «спиртового короля» з-під Полтави, київські друзі витягнули його з собою й час від часу називали галушкою* [3, с. 20].

У серії ретророманів часто вживаними є назви осіб за національністю або за вірою, за особливостями волевиявлення, за належністю до політичних партій. Найпоширенішими назвами людей за національністю і місцем проживання є слова *українець, росіянин, поляк, русин*, стилістична вартість яких зумовлюється тим, що вони передають реалії початку ХХ ст. Стилiстичне навантаження слів названої лексичної групи найповніше реалізується завдяки їх варіативності в називанні тих самих понять. Авторські оповіді в романі містять лексичні синоніми: лексеми *українець – малоросіянин і малорос*, які надають контексту розмовної тональності, наприклад: *... на місці цього росіянина міг сидіти інший* [3, с. 5]; *Слідчий кримінальної поліції, високий сухий поляк, чимось схожий на цвіркуна, належав до людей, котрих важко уявити без окулярів* [3, с. 65]; – *Євген Павлович, – повторив слідчий. – У нас не говорять по батькові, коли згадують людину, – пояснив слідчий. – Русини хіба час від часу так звертаються. Чи москвофіли* [3, с. 66]; *Домовласник, череватий єврей з рясно вкритим крапельками поту лицем та рідкими кущиками волосся на видовженому черепі, прибіг дуже швидко* [3, с. 50]; *Бо саме за ними стояли бомбісти та інші нігілісти, котрих поліція ловила, суди судили, а Сойка віртуозно й успішно захищав* [3, с. 129]; *Та про що ж кажу вам, шановний пане! – Липницький ляснув по столу грубою долонею. – Думаєш: жиди гуртуються, поляки гуртуються, московство – так само згуртоване довкола себе* [5, с. 30].

У романі «Адвокат з Личаківської» автор уживає цікаві словосполучення, які вказують на громадянство особи: *Проте там, де Клим міг нарватися на непорозуміння чи грубість від государевого слуги, імператорський підданий просто підвів*

брови [3, с. 22]. Зрозуміло, що *государів слуга* – громадянин Російської імперії, а *імператорський підданий* – громадянин Австро-Угорщини, у складі якої був Львів того часу.

Для ідентифікації та різноманітності називання особи, а також для вираження емоційної оцінки в одному реченні вживаються слова-синоніми: *Бідака не встиг нічого сказати – один, той, котрий ліворуч, пустив жертву, замахнувся ногою й сильно копнув чоловіка* [5, с. 137].

Певна група назв, зафіксованих у текстах аналізованих романів, указує на особу залежно від ролі, статусу, у якому та перебуває в певний момент: *арештант, підозрюваний, гість, глядач, адресат, втікач, підсудний, затриманий: Як почало смеркатися, він не витримав – попросив гостя піти* [3, с. 5]; *Вирішив – учорашній арештант знахабнів зовсім* [3, с. 23]; *А коли Костюк звелів вивести затриману з машини і пред'явити для впізнання мерця – кричати чомусь перестала* [6, с. 25]; *Так чи інакше, завтра контактувати з адресатом ризиковано* [3, с. 8].

Тематика романів зумовлює різноманітні назви неживих людей. Ці назви вказують на те, як саме людина померла: *убитий, небіжчик, покійний, труп: За життя Клим не знав убитої особисто* [4, с. 34]; *Навіть при великому бажанні не зміг би згадати, як виглядала небіжчиця за життя* [6, с. 34]; *Потім у трупа знаходиться родичка, в якій – конфлікт з місцевим бізнесюком, який ще не позбавився бандитських замашок і навряд чи колись позбавиться* [6, с. 60].

Автор уживає назви, які вказують на ступінь знайомства осіб – *перший-ліпший, незнайомиць: Адвокатові не подобалося, коли непрохані незнайомиці порушують особистий простір і не можна цьому зарадити* [3, с. 19]; *Вирішив промовчати, заводитися з першим-ліпшим не збирався* [3, с. 27].

У текстах аналізованих романів значною за кількістю є група назв осіб, що вказують на яскраво виражені зовнішні ознаки: *здоровило, вусань, кирпань, товстун, чепурун: Здоровило спритно схопив утікача за вцілілий верх плаща* [5, с. 141]; *Кошовий старанно стежив за зовнішністю й вважав себе чепуруном* [4, с. 18]; *Більше нічого пояснювати не треба:*

товстун розпорядився нести сокиру [3, с. 50]; *Його не дратувало, що кирпань* смалить дешеvu махорку [3, с. 5].

Часто ознака особи передається стилістично нейтральним прикметником (*лисий, високий, кирпатий*) або стилістично забарвленим (*русявий, патлатий, пласкоголовий, кругленький, бульбастий*): *Готуючись до найгіршого, забіг, відшитовхнувши лисого на ходу* [3, с. 51]; *Він не знав кирпатого особисто* [3, с. 5]; *Проте відразу було видно: патлатий слухається кругленького* [3, с. 6]; *Хай це не так, піди поясни пласкоголовому* [3, с. 7].

В останньому прикладі прикметник *пласкоголовий* вказує не тільки на зовнішню ознаку, а й на недостатні розумові здібності. Такими лексемами названо другорядних персонажів, які створюють загальний фон зображуваних подій, певний епізод.

Ужиті у складі описового звороту, такі назви дають яскравішу картину, повніше описують зовнішність: *І нарешті, – кивок у бік розхристаної особи, – пан Станіслав Мазарек, власник кіносалонів* [5, с. 96]; *Вусань у бриджах мовчки кивнув* [5, с. 97].

Уживаючи в одному реченні значну кількість назв осіб, А. Кокотюха створює цікаві мікроконтексти: *Найперше – у квартирі були сторонні, – сказав Клим. – Щонайменше одна людина, дорослий чоловік. Не друг, але якась потрібна особа. Важливий клієнт чи діловий партнер* [3, с. 74]. Означення тут відіграють важливу роль, вони є актуалізаторами значення, вносять нову інформацію.

У тексті детективного роману «Чужі скелети», який зображує події сучасного життя, вжито жаргонні назви, що вказують на представників певної місцевості: *Ще й торгуватися почне. Київські – вони всі торгуються* [6, с. 75]. Трапляються назви, які на мові жаргону вказують на певні психологічні риси чоловіків: *Мужиком твій лікар виявився. Не чекав, коли чесно. Думає – витре соплі і заткнеться. А пацани мужиків не здають* [6, с. 67]. У ретророманах, події яких відбуваються у Львові, автор часто вживає місцевий діалектизм *батяр*: *Як зустрінете батяра – не кажіть йому такого. Інакше ворог на все життя. Бешкетники, авантюристи, так у нас говорять* [3, с. 29]; *Зі*

справжніми злодіями та страшнішими головорізами, котрих на Клепарові повно, личаківські батяри не дружать [3, с. 29]. За допомогою протиставлення автор точніше змальовує образ і суть батярів.

Отже, у детективних романах А. Кокотюхи номінації осіб надають авторській оповіді логічної впорядкованості, композиційної стрункості й завершеності. Вони постають компонентами динамічних і статичних описів, виконують роль конкретно-історичних виразників зображуваних подій.

Бібліографічні посилання

1. **Белей Л. О.** Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002.
2. **Карпенко Ю. А.** Специфика имени собственного в художественной литературе. *Літературна ономастика: Збірник статей.* Одеса : Астропринт, 2008. С. 205–220.
3. **Кокотюха А.** Адвокат з Личаківської : роман. Харків : Фоліо, 2015. 283 с. (Ретророман].
4. **Кокотюха А. А.** Автомобіль із Пекарської : роман. Харків: Фоліо, 2015. 283 с (Ретророман].
5. **Кокотюха А. А.** Привид із Валової : роман. Харків: Фоліо, 2015. 283 с. (Ретророман].
6. **Кокотюха А.** Чужі скелети: роман. Київ : Вид-во «Країна мрій», 2009. 304 с.
7. **Сколоздра О.** Онімна та апелятивна номінація особи в малій прозі Івана Франка: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2009. 282 с.

В. В. Самойленко (м. Дніпро)

ТИПОЛОГІЯ ПОМИЛОК У СУЧАСНИХ ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ

Найважливіше призначення будь-якої книги – психологічний, розумовий, духовний розвиток її читача. У книзі, створеній для дитини, цю функцію супроводжено зверненням уваги реципієнта, оскільки дитяча увага непостійна й швидко змінює свій об'єкт. Автори текстів для дітей послуговуються прийомом свідомого використання помилки в тексті з подвійною метою – розвивати свого читача й постійно залучати його увагу.

На думку Т. Бондаренко, помилка – це анорматив, тобто ненормативне лінгвоутворення, що постає внаслідок невмотивованого порушення літературної норми й неправильних мисленнєвих операцій [1]. Тобто помилку потрактуємо як мовне порушення, що зі зрозумілого концепту утворює неправильний. Проблема мовних анормативів є достатньо дослідженою. Зокрема, класифікацію помилок на матеріалі газетного тексту створила Т. Бондаренко [1]. Науковиця залучила до типології загальні ознаки анормативів, причини їх виникнення, критерії виявлення мовних помилок тощо. А. Капелюшний проаналізував ключові особливості анормативів, виявивши, що помилки можуть мати як мовний, так і позамовний характер, тобто стосуватися або не стосуватися мовних норм [1]. Одним з перших помилки та причини їх виникнення в дитячому мовленні дослідив К. Чуковський [4]. Проте функції та специфіка вживання анормативів у текстах для дітей досі не досліджені, що зумовлює актуальність запропонованого дослідження.

Джерелом дослідження слугує корпус текстів для дітей періоду 2014–2019 років. Проаналізовано тексти творів таких авторів: І. Андрусак, Г. Вдовиченко, Н. Гайда, І. Малкович, Н. Пасічник, К. Сад, О. Симоненко. Тексти зазначених

письменників найповніше охоплюють спектр помилок, яких автор може свідомо припуститися.

У прагненні захопити увагу свого реципієнта автори книжок для дітей імітують дитячі словотвірні інновації за допомогою використання в текстах неправильних слів. Найчастіше такий засіб уживають у мовленні персонажів. Наприклад: *Ручками махали, всім **пливіт** – кричали* (І. Малкович); – *Амнезія! – **Гамне...що? Тобі животик болить?*** (Н. Пасічник). Останній приклад ілюструє явище протези, за якого приголосний [г] додано до слова для ілюстрації необізнаності героя з медичною термінологією. Через вживання помилок у тексті та їх виправлення автори залучають досі незнайомі дитині слова до її герменевтичного кола. Однак явище протези досить поширене в сучасній українській літературі для дітей. Зокрема, автори прагнуть спародіювати мовлення дорослих під час сварок для перетворення погрозової лексики на комічний елемент твору. Наприклад: ***Гальо!*** (Г. Вдовиченко), ***Галльо!*** (К. Сад). Митці активно використовують протезу, формуючи новотвори, що вступають у паронімічні зв'язки з узусними лексемами. Наприклад: *Коли цвіте **лякація** / усі птахи тремтять / .../ як солодко і смачно **акація** цвіте* (І. Андрусак).

Поширеним також є використання засобу метатези, за якого звуки в слові переставлено місцями. Наприклад: ***Дерпесія*** (Н. Пасічник); *Чорнокурківський вісник. **Хто забугив мобіклу** – звертайтеся* (Г. Вдовиченко) тощо. Автори обігрують помилку, повторюючи її кілька разів: *Бо хтось цей телефон **за-бу-гив!** – озвалося мале курча. – **Забугив мобіклу!*** (Г. Вдовиченко). Потрактовуємо таку специфіку слововживання як засіб гри із читачем. Авторки свідомо звертають увагу реципієнтів на помилку для апелювання до їхнього знання норми, удосконалення такого знання.

Помилки наявні й на лексичному рівні. Зокрема, автори подекуди вдаються до вживання сленгових одиниць. Наприклад: *Товсті таксі коштують **бакси**, а худі – рубли* (Н. Пасічник); ***Класні** качки шукають господаря* (К. Сад); *І з моїм планшетом*

теж / отака дурня буває / гальмоне і зависає, / а чому – не розбереш (І. Андрусяк) тощо.

Частим є вживання іншомовних лексем замість власне українського лексичного фонду. Наприклад: **Брейк!** (Г. Вдовиченко); *Курячий повітряний сьорф!* (Г. Вдовиченко) тощо.

Крім неправильних слів, письменники нерідко привертають увагу дітей, утворюючи семантичні неологізми, за допомогою яких автори залучають юних читачів до мовної гри, наприклад: *Дворянин* (або ж дворяга) – тварина невизначеної породи (Н. Пасічник); *Чупакабра* – досі недосліджена тварина-вампір, яка подекуди набуває котячого вигляду (Н. Пасічник); *Я – мисливська, бо обмислюю кожну дрібницю у всесвіті* (Н. Пасічник) тощо.

Подекуди натрапляємо на вживання лексем у невластивому їм контексті. Наприклад: *Також мешкали там автобуси...* (О. Симоненко). Розуміємо, що лексему *мешкати* використовують щодо людини на позначення проживання в певній місцевості. Уважаємо, що поєднання лексем *мешкати* й *автобус* використано автором зі стилістичною функцією увиразнення думки про те, що транспорт курсує певним напрямком у певному місті.

Нерідко фіксуємо також пунктуаційні відхилення. Такі аномалії пояснюємо емоційністю власне дитячого мовлення та прагненням авторів текстів для дітей йому наслідувати. Наприклад: *Розбіглася: йо-ко-ко!!! – і стрибнула в річку* (Г. Вдовиченко); *Бережіть ліс від пожеж!!!* (Г. Вдовиченко); *Ой! Що це?!!* (О. Симоненко) тощо.

Отже, помилки в літературі для дітей мають конкретний характер, дитині легко їх виявити та виправити. Вони наявні переважно в мовленні героїв. Аномалії в тексті для дитини виявлено на всіх мовних рівнях для наслідування дитячому мовленню, розширення герменевтичного кола реципієнта, усталення поняття «норма» в дитячій свідомості.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в аналізі різноманітних анормативів як засобів залучення уваги читача та елементів пізнання навколишньої дійсності.

Бібліографічні посилання:

1. **Бондаренко Т.** Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів. автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08. Київ, 2003. 20 с.
2. **Капелюшний А.** Стилїстика й редагування: практичний словник-довідник журналіста. Львів : ПАІС, 2002. 576 с.
3. **Клюєв Є.** Речевая комуникация. Успешность речевого взаимодействия: навч. посібн. Москва : Рипол Классик, 2002. 320 с.
4. **Чуковский К.** От двух до пяти. Київ : Веселка, 1988. 462 с.

СЕМАНТИКА КОНТЕКСТУАЛЬНИХ СИНОНІМІВ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ

Студіювання лексико-синонімічних одиниць досі є одним з пріоритетних напрямів розвитку сучасної лінгвістики. Спираючись на здобутки семіотики, зокрема її підрозділів – семантики і прагматики, науковці послідовно студіюють раніше не досліджені проблеми цієї галузі, намагаються переосмислити сутність близькозначності слів у руслі новітніх мовознавчих напрямів, у межах яких актуалізовано функціонально-семантичний опис близькозначних слів.

Лексична синонімія – один із найразючіших доказів системності лексики української мови, тому таке явище є традиційним об'єктом вивчення для лексикології. Утім, аспектологія сучасної синоніміки розширюється, про що свідчать наукові розвідки В. Басок, І. Борковської, Н. Голікової, Г. Горох, А. Судді та ін., у яких порушено низку питань, пов'язаних із семантичною, прагматичною, стилістичною специфікою синонімів у мові й мовленні. Усі науковці одноставно погоджуються з тим, що вживання синонімів як виражальних засобів залежить від соціальних, прагматичних, функціональних аспектів, а кожен текст характеризується комунікативним, функціонально-семантичним і прагматичним спрямуванням. На нашу думку, найменш дослідженою залишається проблема семантичного зближення слів у тексті, передумови та закономірності функціонування синонімів у художньому творі.

Мета цієї наукової розвідки полягає в описі семантичних і функціональних особливостей контекстуальних синонімів у художньому дискурсі сучасної української жіночої прози. Основним завданням публікації є з'ясування особливостей індивідуально-авторської синонімії, що в контексті художнього твору подекуди набуває оказіонального характеру й розширює

усталені в мовній системі потенції лексичних одиниць щодо утворення близькозначних пар слів.

У дескриптивному мовознавстві синоніми консервативно розглядають з опертям на логіко-філософські й мовні категорії. Так, М. Жовтобрюх, О. Пономарів підставою для зближення слів називають спільність позначуваних ними понять. М. Жовтобрюх зазначає, що синоніми – це «слова, що відрізняються одне від одного звуковим складом, але означають назву одного поняття з різними відтінками в його значенні або з різним стилістичним забарвленням» [5, с. 41]. О. Пономарів називає синонімами «слова, близькі або тотожні за значенням, що по-різному називають те саме поняття» [8, с. 51]. В енциклопедії «Українська мова» [9] натрапляємо на таке визначення синонімів: «синоніми (від грецької «однойменний») слова (переважно однієї частини мови) або їхні окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, словотворчі типи, граматичні форми, зокрема, синтактичні конструкції, що при повній чи частковій формі відмінності мають тотожні або майже тотожні значення (із можливими відмінностями в стилістичних та граматичних характеристиках та в сполучуваності)» [9, с. 539].

Наведена дефініція є зрілою і демонструє, з одного боку, нейтральність щодо новітніх лінгвістичних аспектів, з іншого – відбиває трансформацію розуміння сутності синонімів: від слів, що позначають однакові поняття, до схожих / тотожних за значеннями слів з обов'язковими відмінностями в семантичній структурі, які зумовлені особливостями їх функціонування.

Вивчаючи семантичні характеристики синонімів, потрібно звертатися не лише до понять, а передусім до структури лексичних значень слів, що провокує семантичну рівнозначність. Збіг денотативного співвіднесення слів, безперечно, є умовою їхньої синонімізації в мові, але зближення слів у мовленні провокують приховані потенції лексичних одиниць, що постають як прирощені суб'єктивні асоціації, які концентруються в семантичній структурі слова. Про це ще в середині минулого століття попереджав Р. Гінзбург: «денотативний компонент значення може бути описаний як тотожний або близький, тому

що синоніми схожі у своєму денотативному значенні, але стилістичний компонент значення завжди різний, що зумовлює особливості їхнього функціонування» [3, с. 22]. У цьому постійно переконуємося, виявляючи й описуючи близькозначні слова в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози.

Сучасна жіноча проза – сингулярний соціокультурний феномен в українському літературно-мистецькому просторі, який рефлексує специфічне жіноче бачення, що зі свого боку репрезентоване в тексті за допомогою вишукано дібраних, самобутніх фемінних мовних засобів. До індивідуально-авторських мовних засобів, які актуалізують майстрині художнього дискурсу, зараховуємо й контекстуальні синоніми.

У руслі лексичної семантики контекстуальні синоніми традиційно розглядають як слова, зближені значеннями за певних комунікативних умов. Уважають, що під впливом контексту семантична структура слів зазнає змін, що стає причиною перебудови семного складу: семи предметно-поняттєвого аспекту значення частково нейтралізуються й переміщуються на другий план, водночас актуалізованими постають семи, що відбивають другорядні компоненти в прямому значенні слова, або вступають у дію приховані чи okazіональні (індивідуально-авторські) семи, які презентують авторську манеру, соціокультурну приналежність, індивідуальний досвід, гендер. Унаслідок такої семної інтеракції слово отримує нову значеннєву мету, властиву іншому мовному фактові, для якого таке значення є денотативним і парадигматично зафіксованим. У такий спосіб виникає контекстуально зумовлена синонімія, а власне спорадично значеннєво зближені слова постають як функціонально-семантичні або контекстуальні синоніми.

Наприклад, контекстуально зумовлену структуру значень і семантичне переміщення демонструють лексеми синонімічного ряду *спокійний – всерозуміючий – погідний: Повертають до неї обличчя з однаковим виразом – тим **спокійним, всерозуміючим і погідним** водночас, що з'являється на жіночих обличчях від знайомости з найтяжчим і найважливішим людським трудом на землі, – озираються, придивляються: спить?* [6, с. 537]. За

Словником української мови, *спокійний* – ‘який виражає душевний спокій, врівноваженість’ [2, с. 806], *розуміючий* – ‘який виражає розуміння’ [2, с. 714], *погідний* – *перен.* ‘який виражає безтурботність, урівноваженість’ [2, с. 239]. Лексичні одиниці *спокійний* – *погідний* синонімізувалися на підставі інтегральної семи ‘врівноважений вигляд’ денотативного компонента значення. Украплений до цієї пари слів авторський новотвір *всерозуміючий* трансформує семантичну структуру *спокійний* – *погідний* через актуалізацію семи ‘осмислення’, у зв’язку з цим контекстуальний синонімічний ряд передає в такому висловленні нове значення ‘врівноважений свідомий вираз’, оскільки функціонує як означення до *жіноче обличчя*. На зафіксований контекстуально-синонімічний ряд можна вже ніколи не натрапити в мовленні. У наведеному лінійному контексті така синонімізація створює перцептивний суб’єктивно-прагматичний ефект. У функціональному призначенні контекстуальних синонімів вбачаємо і зворотній зв’язок, оскільки лише через наслідування художньої мети слова зближуються окремими семами, наявними у структурах їхніх лексичних значень.

Науково доведено, що «оскільки мовні одиниці можна реалізувати лише в мовленні, то будь-який контекст має здатність змінити семантичний характер» [4]. Виділяємо такі типи контекстуальних синонімів, компоненти семантичної структури значень яких зазнають інтерацій під час реалізації функціонального потенціалу в мовленні:

1. Синоніми, що змінюють семантичну структуру з метою підкреслення й виділення певної ознаки, яка з погляду того, хто говорить, є істотною. Так, у реченні *Ноги підгинались, не слухались, кривуляли* [1, с. 14] слововживання *підгинались* – *кривуляли* зазнали синонімізації через інтегральну сему ‘рух’, а через актуалізацію семи ‘характер дії’ передали спільне значення ‘переміщення в незадовільному стані’;

2. Синоніми, що виражають посилення вияву ступеня чи міри ознаки, якості або стану. Наприклад, у реченні *А тепер хлопець став свідком важкої, серйозної розмови дорослих людей і відчув себе приналежним до світу, де ніхто не має права*

легковажно, безвідповідально і нерозсудливо ставитися до життя [1, с. 16] слова *легковажно – безвідповідально – нерозсудливо* синонімізувалися з метою підсилення й уточнення вираження ознаки дії, передаючи значення ‘необачна бездумна поведінка’;

3. Синоніми, компоненти структури значень яких характеризують поняття, уточнюючи різні його ознаки. Наприклад, слова *нормальний – свідомий – таздівський* синонімізувалися через інтегральну сему ‘ознака’, а передали значення ‘розумна особистість, яка спирається на систему певних норм’ через актуалізацію прихованої семи ‘психічно здорова людина’, що постає у переносному значенні слова *нормальний*: *Була би Редька нормальною, свідомою, таздівською дитиною з Івано-Франківської області, то так би її тут і бачили з її шенгеном* [7, с. 48].

Отже, контекстуальні синоніми по-особливому маркують мову художніх творів. Поява таких контекстуальних одиниць зумовлена семантичними процесами, що виникають під час взаємодії значень слів в авторському дискурсі через потребу закріпити в слові нові відтінки поняття. Контекстуальні синоніми можуть позначати не власне поняття, а своєрідне бачення, оцінку, ставлення до нього. У зв’язку з цим виникає потреба в подальшому комплексному дослідженні контекстуальної синоніміки, її функціональних особливостей на матеріалі літературного твору. Важливим й актуальним залишається вивчення лінгвостилістичних особливостей сучасної української жіночої прози.

Бібліографічні посилання

1. Бічужа Н. Шпага Славка Беркути. Львів : Видавництво Старого Лева, 2010. 174 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
3. Гинзбург Р. С. Значение слова и методика компонентного анализа. *Иностранные языки в школе*. 1978. № 5. С. 21–26.

4. **Голікова Н. С.** Семантика контекстуальних антонімів у мові прози П. Загребельного. *Український смисл*. 2015. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=3KOSeeQAAAAAJ&hl=uk> (дата звернення: 28.02.2019).
5. **Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М.** Курс сучасної української мови. Київ : Наук. думка, 1972. 612 с.
6. **Забужко О.** Музей покинутих секретів: роман. Вид. 2-е, доп. Київ : Факт, 2009. 832 с.
7. **Карпа І.** Піца «Гімалаї». Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2011. 400 с.
8. **Сучасна українська літературна мова.** / за ред. О. Д. Пономарева. Київ : Либідь, 2001. 400 с.
9. **Українська мова.** Енциклопедія / за ред. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.). Київ : Укр. енциклопедія, 2000. 752 с.

КУЛЬТУРА МОВИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

С. А. Ганжа, В. А. Ганжа (м. Дніпро)

ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ЛІКАРЯ

Метою наукової статті є розкриття особливостей мовленнєвого етикету лікарів, виокремлення найхарактерніших рис та з'ясування його впливу на ефективне лікування пацієнтів.

Мовленнєвий етикет – це система мовних засобів, які регулюють поведінку особи в процесі мовлення. Службовий мовленнєвий етикет медичного працівника – це сукупність етичних мовленнєвих норм і правил поведінки медичного персоналу під час виконання ним своїх професійних обов'язків. Концепції медичної етики зафіксовані ще в давньоіндійських книгах «Аюрведа» – «Знання життя», у яких висловлено настанови лікареві бути жалісливим, доброзичливим, терплячим, спокійним і ніколи не втрачати самовладання.

Стрімкий розвиток медичної етики розпочався у Стародавній Греції, про що, зокрема, яскраво засвідчують праці Гіппократа: «Де є любов до людей, там є і любов до свого мистецтва» [3, с. 17]; «Лікар – філософ, подібний Богу» [3, с. 39].

Лікування для медика завжди залишатиметься мистецтвом і, як мистецтво, вимагатиме від нього розвиненої уваги, інтуїції, гармонії розуму і серця [5, с. 183].

Вагомий внесок у розвиток деонтології та медичної етики зробили видатні лікарі Ібн Сіна, Абу Фарзджа, а також науковці С. Зибелін, Д. Самойлович, С. Боткін. М. Стельмахович зауважував: «Не треба забувати, що будь-який, навіть найменший відступ від мовленнєвого етикету псує настрій, вносить непорозуміння в людські стосунки, а інколи навіть калічить душу

і раниць серце людини» [7, с. 16]. Недарма лікар-хірург П. Бейлін у своїй книзі «Поговори зі мною, лікарю» наголошує на особливому впливові слова на психіку хворого: «Слова бувають різні: жорстокі, гіркі, гострі, отруйні, бувають добрі, заспокійливі, підбадьорювальні. Слова, як і ліки, мають пряму токсичну або побічну дію» [2, с. 429].

Успішна взаємодія лікаря та пацієнта обумовлюється такими чинниками, як: комунікативна компетентність лікаря, тобто наявність у нього певних знань із психології, уміння володіти мовленнєвим етикетом, власними емоціями, здатність контролювати реакції та поведінку пацієнта.

Жоден комп'ютер не може замінити людського слова, щирого співчуття та вчасної допомоги. Лікар своїми діями, поведінкою та словом повинен зробити все, щоб у хворого були оптимістичний настрій і впевненість у швидкому одужанні.

Вагомим у лікуванні є відчуття підтримки, що є однією з найважливіших умов для встановлення взаєморозуміння між лікарем і пацієнтом. Якщо пацієнт усвідомлює, що лікар має намір допомагати, то він активно бере участь у лікувальному процесі. Коли лікар проявляє розуміння, людина впевнена, що її скарги почуті, зафіксовані у свідомості лікаря. У такому випадку пацієнт буде повністю йому довіряти. Лікар Абуль-Фарадж ще в XIII ст. казав хворому: «Нас троє: ти, хвороба і я; якщо ти будеш із хворобою, – вас буде двоє, я залишуся один – ви мене здолаєте; якщо ти будеш на моєму боці, – нас буде двоє, хвороба залишиться одна – ми її здолаємо» [4, с. 162].

У сучасному світі лікар і пацієнт співпрацюють, обмінюються сумнівами, говорять один одному правду, ділять відповідальність за результат лікування. Така співпраця ґрунтована на підтримці, розумінні, співчутті, повазі один до одного.

Отже, протягом всієї історії розвитку медицини основою стосунків між лікарем і пацієнтом було й залишається слово.

Дефекти спілкування медичних працівників з пацієнтами призводять до ятрогенних захворювань. Ця хвороба, викликана

поведінкою лікаря або інших медичних працівників, несприятливо впливає на психіку людини.

З метою запобігання ятрогенії виділяють такі принципи ефективного спілкування з пацієнтом:

- Дотримуйтесь високої загальної культури поведінки та мовленнєвої етики лікаря.
- Дізнавайтесь вчасно про причини підсвідомої тривоги пацієнта й допомагайте розібратися в них.
- Давайте пацієнтові конкретні інструкції про те, що робити, як лікувати певну хворобу.
- Не нагадуйте літнім людям про їхній вік.

Основні завдання медичної етики: готовність за будь-яких умов надати медичну допомогу, лікар повинен вміти говорити та писати гарною, усім зрозумілою мовою, проявляти турботу, уважне та дбайливе ставлення до хворого, повинен бути люб'язним, доброзичливим, привітним.

У спілкуванні з колегами в службових справах також існують правила чіткого дотримання деонтологічних норм. Розглянемо їх на прикладі спілкування лікаря та медичної сестри:

- Коли виникають проблеми, труднощі, пов'язані з несумлінною роботою медсестер, лікареві варто коректно з'ясувати причини, що призвели до цього.
- Не слід нескінченно докоряти медичній сестрі щодо її недоліків. Подумайте, що ви можете зробити, щоб допомогти їй перебороти їх, спираючись при цьому на сильні аспекти її особистості.
- Критикуйте дії та вчинки, а не особистість людини. Тоді, коли це доречно, використайте прийом «бутерброда» – сховайте критику між двома компліментами. Закінчуйте розмову на дружній ноті й незабаром знайдіть час поговорити з людиною, щоб вона зрозуміла, що ви не тримаєте зла.
- Ніколи не радьте підлеглому, як поводити себе в особистих справах. Якщо порада допоможе, то вам, щонайменше, не подякують. Якщо не допоможе – на вас ляже вся відповідальність.

- Не обростаєте мазунчиками. Ставтеся однаково до співробітників як до рівноправних членів колективу. Дотримуйтеся принципу розподільної справедливості – чим більша заслуга, тим більша повинна бути винагорода.
- Зміцнюйте в медичного персоналу почуття власної гідності. Добре виконана робота заслуговує не тільки матеріального, але й морального заохочення. Не лінуйтеся зайвий раз похвалити співробітника.
- Привілеї, які ви робите собі, повинні поширюватися і на інших членів колективу.
- Довіряйте співробітникам і визнавайте власні помилки в роботі. Члени колективу все одно так чи інакше довідаються про них.

Приховування помилок – прояв слабкості та непорядності. Навпаки, помилка, допущена лікарем чи медичною сестрою, фельдшером, повинна бути якнайшвидше виявлена та виправлена. Приховування помилок або ускладнень, що виникли під час виконання своїх професійних обов'язків медичними працівниками, може призвести до важких або непоправних наслідків для здоров'я хворих. Кожний такий випадок повинен стати темою для обговорення в колі колег, потрібно вжити адміністративних чи, якщо необхідно, юридичних санкцій.

Нині складнощі медичної діяльності обумовлені такими проблемами, як плінність кадрів, низька зарплата, незадоволення працею. Виникає професійна деформація, в основі якої лежить феномен «емоційного вигоряння» [5, с. 211]. Це емоційне виснаження виникає як наслідок стресу, втрати позитивних почуттів, співчуття й поваги до пацієнтів, що знижує якість медичної допомоги. Основні типи професійної деформації: байдужість, холодність, грубість, дратівливість, недбалість.

Справжній професіонал повинен уміти виконувати свою роботу в будь-якій екстремальній ситуації, підпорядковувати емоції, бути здатним прийняти вольове та відповідальне рішення. Проте це не означає, що в процесі своєї професійної діяльності він перетворюється на механічну істоту, уся сутність якої вичерпується добре виконаним набором технологічних операцій.

Якщо лікар не виконує своїх обов'язків, то немає сенсу в його професійному існуванні.

Найважливішим моральним принципом у діяльності професіонала є принцип гуманізму – шанобливе ставлення до кожної особистості, розуміння її неповторності, самодостатньої цінності, повазі прав, честі і гідності пацієнта. Совісність і порядність, великодушність і доброзичливість, благородство й увага, такт і ввічливість у всьому, що стосується життя і здоров'я хворого, повинні бути звичними, повсякденними нормами етики.

Лікар завжди повинен пам'ятати настанови видатного хірурга Стародавньої Індії Суперута, який говорив: «Йдучи до пацієнта, урівноваж свої думки й почуття, будь добрим і людяним, не шукай у своїй роботі користі... Нехай гуманність стане твоєю релігією!!!» [8, с. 34]. Ці слова потрібно запам'ятати кожному лікареві.

«Не страшно вмерти, а страшно вмирати», – говорив перед смертю великий російський поет М. Некрасов [3, с. 95]. Розуміючи, що його чекає, він все ж хотів почути слова втіхи, слова надії, які потрібні хворій людині. Недарма Вольтер наголошував на тому, що надія на одужування – половина одужування, адже дуже легко відібрати у хворого надію випадково кинutoю фразою. «Якщо хворому під час розмови з лікарем не полегшало, то це не лікар», – казав В. Бехтерев [7, с. 207].

Отже, чітке дотримання деонтологічних норм лікарями та середнім медичним персоналом мають величезне значення для ефективного лікування хворих. Здорова психологічна атмосфера лікувального закладу, повна довіра пацієнта до персоналу мають сприятливий психологічний вплив на пацієнта, знімають емоційне напруження та негативні емоції, пов'язані з хворобою, і сприяють одужанню. Недаремно Гіппократ говорив: «Існує три типи лікарів. Один з них лікує травами, другий ножем, третій словом. Тож звернімося до того, хто лікує словом, адже лікуючи словом, лікар лікує і душу» [1, с. 103].

Бібліографічні посилання:

1. **Афоризми**, прислів'я, сентенції про лікарів. *Медичне право*. Львів. 2008. № 2. С. 103–106.
2. **Бейлін П. Ю.** Поговори зі мною, лікарю. Повісті. Есе. Київ : Дніпро. 1982. 564 с.
3. **Гайнутдінов І. К., Котова А. К.** Психологія. Навчальний посібник. Ростов-на-Дону : Фенікс. 2008. 348 с.
4. **Герасимчук Н. М.** Деонтологія в медицині. Підручник. Харків : ХНМУ. 2014. 258 с.
5. **Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В.** Психологія спілкування. Навчальний посібник. Харків : НФаУ. 2011. 132 с.
6. **Павлова Л. Г.** Основи ділового спілкування. Навчальний посібник. Ростов-на-Дону : Фенікс. 2008. 311 с.
7. **Стельмахович М. Г.** Мовний етикет. *Культура слова*. Київ : Наук. думка. 1981. Вип. 20. С. 16–24.
8. **Ягер Дж.** Діловий етикет. Як вижити і досягти успіху у світі бізнесу. Москва, 2003. 374 с.

О. В. Гурко (м. Дніпро)

АНГЛІЦИЗМИ В МОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ ДНІПРОВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Мова відіграє неабияку роль в суспільстві, оскільки є основним засобом комунікації. Лексичний склад української мови формувався і нагромаджувався протягом віків, удосконалюючись у всіх виявах. Лексика сучасної української мови неоднорідна за своїм походженням, оскільки до її складу входять не лише українські лексеми, а й слова, запозичені з інших мов. Чимало запозичень, що вільно використовує молодь у повсякденному житті, належить до англіцизмів, і це характерно не лише для української мови. Зважаючи на те, що наша країна живе в надзвичайно складний період – утвердження державності України, відродження національних звичаїв і традицій, можна з упевненістю стверджувати, що суспільство потребує духовної реанімації.

Предметом студіювань багатьох дослідників є питання, пов'язані зі збагаченням мовлення запозиченнями. Зокрема, І. Кочан вивчає іншомовні запозичення в наукових терміносистемах [3]; Л. Кислюк досліджує словотвірні аспекти англіцизмів [2]; Л. Архипенко виявляє іншомовні лексичні запозичення в сучасній українській мові [1]; О. Стишов аналізує лексико-семантичну специфіку іншомовних лексем в українській мові [5] та ін.

У пропонованій науковій розвідці маємо на меті з'ясувати закономірності вживання англіцизмів у мовленні студентів Дніпровського національного університету імені Олеса Гончара та виявити їхні основні переваги та недоліки.

У межах нашої праці, услід за О. Муромцевою, англіцизм трактуємо як різновид запозичення, зокрема, слово, його окреме значення, вислів тощо, які запозичені з англійської мови або

перекладені чи утворені за її зразком. Мовці здебільшого усвідомлюють англіцизм як чужорідний елемент, що зберігає ознаки свого походження [4, с. 26].

Під час дослідження проведено анкетування в Дніпровському національному університету імені Олеся Гончара. Для опитування обрано 80 студентів третього та четвертого курсів факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства. Вік респондентів коливається в межах від 18 до 20 років, проте переважають особи 19 років (82 %).

Студентам було поставлено три запитання, проте лише в двох запропоновано варіанти відповідей, наприклад:

1. *Запозичення збагачують чи засмічують мову?*

а) запозичення збагачують мову (вважають 70 % респондентів);

б) запозичення засмічують мову (переконані 30 % опитуваних).

2. *Чому Ви використовуєте запозичення замість українських відповідників?*

а) не знаю українського відповідника (19 %);

б) так зручніше (41 %);

в) однолітки вживають і я також (7 %);

г) для того, щоб відрізнятись від інших (9 %);

д) мені все одно (24 %).

У третьому питанні студенти мали надати українські відповідники шістнадцяти запозиченим лексемам. Наведемо найчастотніші українськомовні варіанти:

дедлайн – реченець,

лайк – вподобайка, усміхайлик,

меню – стравопис,

тьютор – наставник,

@ – равлик,

квест – пошук,

барбершоп – голярня,

селфі – самчик,

ксерокс – копіярка,

портфоліо – наробок,

*фрилансер – вільнонайманець,
лоукост – малокошт,
хештег – решітка,
скриншот – екранознімок,
корпоратив – колегулька.*

Отже, експериментально доведено, що студенти, прагнучи якнайшвидше та найвлучніше передати зміни, що відбуваються в нашому суспільстві, використовують нові маркери та форми вираження англіцизмів в сучасній українській мові.

На наше переконання, поповнення мови запозиченнями – це явище неоднозначне, оскільки не всі запозичені лексеми є виправданими з погляду культури української мови, а зловживання іншомовними словами, перевантаження тексту неологізмами робить його незрозумілим і складним для сприйняття.

Бібліографічні посилання

1. **Архипенко Л. М.** Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків , 2005. 20 с.
2. **Кислюк Л. П.** Слововірний потенціал запозичень у сучасній українській літературній мові (на матеріалі англійських та німецьких запозичень): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ , 2000. 19 с.
3. **Кочан І. М.** Проблема національного і запозиченого в термінології. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки.* 2012. № 1. С. 268–272.
4. **Муромцева О. Г.** Англіцизм. *Українська мова: Енциклопедія.* Київ : Вид-во «Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана», 2004. С. 26.
5. **Стишов О. А.** Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2003. 597 с.

В. В. Зайцева, Н. С. Яремчук (м. Дніпро)

РОЛЬ ДИСКУСІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Однією з вимог Концепції державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» є формування компетентного мовця, здатного вільно й комунікативно доцільно спілкуватися в різних сферах суспільного життя, створювати комфортні умови для мовленнєвої взаємодії, дискутувати, толерантно відстоювати свої погляди, дотримуючись мовних норм і правил мовленнєвої поведінки. Реалізація цього завдання значною мірою залежить від «усвідомлення школярами значення ефективного спілкування, ціннісного ставлення до співрозмовників, розуміння ролі комунікативних умінь для успішної діяльності, керування при виборі рішень системою цінностей, схвалених суспільством» [11]. Навчальним ресурсом слугує дискусія, що активізує мислення учнів, дає їм змогу ініціювати обговорення складних або суперечливих питань із теми, виявляти своє ставлення до подій і фактів, уникати конфліктів, оволодівати стратегіями й тактиками ефективної комунікації.

Аналіз праць науковців (О. Андрієць, Л. Мамчур, Г. Осовська, Е. Палихата, М. Пентилюк, Н. Потелло, Г. Скиртач, Л. Скуратівський) підтвердив потребу осмислення ролі дискусії, що стимулює інтелектуальний потенціал учнів, сприяє програмуванню мовленнєвої поведінки, взаємодії і взаєморозумінню між співрозмовниками в процесі спілкування. Е. Палихата трактує дискусію як «публічну суперечку на будь-яку тему з метою досягти істини шляхом зіставлення різних точок зору з обговорюваного питання» [7, с. 60]. Л. Скуратівський доводить, що участь у дискусії вдосконалює вміння аргументувати позицію, точно, виразно, влучно висловлюватися, впливає на думку співрозмовника, сприяє

знаходженню істини. Тому дискусія – «це не змагання між людьми, це переконливий виклад своєї думки щодо питання, яке різними людьми сприймається й оцінюється неоднозначно» [12, с. 23]. На думку Г. Осовської, не можна ототожнювати дискусію із суперечкою, адже дискусія не призводить до конфронтації, не роз'єднує, а з'єднує. Дослідниця виділяє основні риси дискусії: суб'єкти представлені партнерами, співавторами в обговоренні питань; позиції сторін можуть бути взаємодоповнювальними; метою обговорення є не спростування думки опонента, а встановлення істинності та помилковості тези; обговорення пов'язане зі всебічним аналізом, колективною діяльністю; дискусія організована та регламентована; призводить до компромісу; формулювання спільної думки [5, с. 25].

Отже, мета проведення дискусії полягає в тому, щоб переконати опонента в правильності позиції, досягнення згоди з ним. Дискусія сприяє організованості, упорядкованості, колективній діяльності щодо з'ясування істини.

Автори словника-довідника з української лінгводидактики стверджують, що дискусія – це «усна (або писемна) форма організації мовлення, у процесі якої розглядаються протилежні точки зору; комунікативна взаємодія групи учнів, що організовується для обміну думками, обговорення спірного питання» [13, с. 42]. За результатами досліджень І. Гальперіна [1], М. Пентилюк [8], усне мовлення часто виникає спонтанно, є ненормативним, ситуативним, розраховане на безпосереднє слухове сприйняття і залежить від реакції слухачів. Усне мовлення відзначається більшою інформативністю, ніж писемне, володіє засобами звукової виразності (інтонацією, темпом, висотою і тембром, паузами, логічними наголосами, силою звучання), може супроводжуватися жестами, мімікою. Додаткову інформацію в усному мовленні несе ситуативно-предметний контекст, тобто явища, спричинені обставинами живого контакту мовця зі слухачем. Отже, успіх дискусії залежить від уміння не лише формувати і висловлювати думки за допомогою різних мовних засобів, а також передавати інформацію, обґрунтовувати свою позицію, а й слухати співрозмовника.

На нашу думку, у цьому дослідженні варто наголосити на особливостях діалогічного та монологічного мовлення, що формують говоріння в процесі дискусії. Діалогічне мовлення є більш реактивним, ніж монологічне, і ґрунтується на двох системах зв'язків – на зв'язку з ситуацією і на логічному зв'язку з попередньою фразою [3, с. 6]. Таке спілкування має не лише зміст, а й містить певні оцінні характеристики того, про що йдеться. Кожний із партнерів діалогу висловлює своє ставлення до предмета розмови, до позиції іншого. Тому діалогічне мовлення є завжди насиченіше позамовними засобами спілкування (міміка, контакт очей, пози, жести тощо), за допомогою яких мовець висловлює бажання, сумніви, припущення, обурення, жаль тощо [6, с. 32]. Зважаючи на те, що діалогічне мовлення виникає через потребу щось повідомити, з'ясувати, спонукати (мотиви спілкування), передбачає усвідомлення співрозмовниками реальних умов спілкування (розуміння ситуації спілкування), а також реакцію на репліки співрозмовника, можна стверджувати, що діалогічне мовлення – це ситуативно вмотивований і ситуативно зумовлений процес.

На думку А. Ляшкевич, функції діалогічного мовлення «реалізуються у процесі безпосереднього спілкування співрозмовників у результаті послідовного чергування реплік-стимулів і реплік-реакцій [3, с. 6]». О. Горошкіна виділяє такі вміння й навички висловлення думок у процесі діалогу: 1) виявляти обізнаність з обговорюваної теми; 2) досягати комунікативної мети; 3) дотримуватися теми спілкування; 4) аргументувати висловлені тези; 5) спростовувати хибні думки співрозмовників; 6) використовувати правила спілкування, мовленнєвого етикету, репліки для стимулювання, підтримання діалогу, дотримуватися норм літературної мови; 7) не перебивати співрозмовника, висловлюючи власну думку, доброзичливо його вислуховувати тощо [4, с. 291].

Серед умов, що визначають процес продукування висловлювань під час дискусії, є не лише вміння вести діалог за вимогами українського мовленнєвого етикету, а й створювати монолог. Під усним монологом розуміють «розгорнуте

висловлювання однієї особи, звернене до однієї людини або певного колективу одночасно [9, с. 4]» з певною комунікативною метою: для повідомлення інформації, для свідомого впливу на слухачів шляхом переконання, для спонукання до дії чи її запобігання, для пробудження почуттів та емоцій. Монологи є організованим різновидом мовлення. Той, хто говорить, наперед планує чи програмує не лише окреме слово, речення, а й увесь процес мовлення, увесь монолог загалом, іноді подумки, а іноді у вигляді плану чи конспекту [2, с. 32]. Тому акцентуємо увагу на наявності як мотиву висловлювання, так і загального задуму; як завдання, що ставить перед собою мовець, так і виду конкретної діяльності, до якого включено розгорнуте усне мовлення.

Аналізуючи процес продукування висловлювань, О. Горошкіна визначила вміння та навички говоріння в процесі створення монологічних висловлювань: будувати висловлювання певного обсягу; добирати та впорядковувати необхідний для реалізації задуму матеріал; урахувати тему висловлювання; виразно відображати основну думку; розрізняти головний і другорядний матеріал; використовувати мовні засоби відповідно до комунікативного завдання; дотримуватися норм літературної вимови; зберігати єдність стилю [4, с. 291]. Ці вміння та навички також є умовою формування мовленнєвої вправності відповідно до сформованих мовних умінь і навичок як засобу пізнання, спілкування, самовираження людини. Успішне оволодіння учнями усім монологічним мовленням залежить від того, як вони володіють мовою, її виражальними засобами, уміють визначати вид монологу залежно від ситуації спілкування та створювати власні монологи різних типів і стилів мовлення. Досягти цього можна за допомогою певної підготовки, що полягає у відборі змісту, чіткому плануванні та відповідному словесному оформленні. Отже, компетенцію в процесі дискусії забезпечує вміння учнів вести діалог, сприймати й будувати діалогічні й монологічні висловлювання різних видів, типів, стилів і жанрів, що слугуватимуть для спілкування в життєвих ситуаціях.

Для досягнення мети дискусії потрібно привести учасників до згоди, висловити різні погляди на питання, дати змогу учням усвідомити глибину та складність питання, що розглядається [13, с. 42]. Е. Палихата наголошує на таких правилах проведення дискусії: головне в дискусії – аргументи, факти, логіка, доказовість; уникайте реплік, що принижують гідність, поважайте думку співрозмовника, прагніть його зрозуміти, перш ніж критикувати; виявляйте витримку й стриманість, чітко формулюйте власну думку; прагніть встановити істину, а не демонструйте красномовство; виявляйте скромність і самокритичність, уміння визнати недостатність своєї аргументації [7, с. 61]. Н. Потелло, Г. Скиртач актуалізують правила, що полегшують розуміння співрозмовника: уважно слухати й чути; намагатися перейти від монологу до діалогу; давати змогу співрозмовникові спокійно висловити думку; викладати свою інформацію чітко, стисло й послідовно; добирати способи й засоби аргументування залежно від індивідуальних особливостей співрозмовника (рівня його мислення, віку, статі, типу темпераменту); викладати докази в коректній формі) [10, с. 316]. Ефективність дискусії також залежить від засвоєння учнями найважливіших правил поведінки під час висловлення та оформлення думки (бути ввічливими, доброзичливими, стриманими, тактовними).

Отже, за допомогою дискусії засвоюються знання, накопичується мовленнєвий досвід, удосконалюються вміння та навички учнів взаємодіяти, створювати діалоги-дискусії. У такий спосіб може бути реалізованою основна мета Державного стандарту мовної освіти, пов'язана з організацією спілкування відповідно до мотивів, мети, завдань з дотриманням норм мовленнєвої поведінки, – формувати комунікативну компетенцію, що базується на засвоєних мовних нормах та мовленнєвих вміннях.

Бібліографічні посилання

1. **Гальперин И. Р.** Текст как объект лингвистических исследований. Москва : Наука, 1981. 139 с.

2. Глазова О. Навчання діалогічного мовлення. *Дивослово*. 2003. № 1. С. 31–33.
3. Ляшкевич А. І. Наступність і перспективність формування діалогічного мовлення учнів початкових і 5 класів загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Херсон, 2003. 18 с.
4. **Методика** навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2004. 400 с.
5. **Осовська Г. В.** Комунікація в менеджменті. Київ : Кондор, 2003. 218 с.
6. **Палихата Е. Я.** Лінгвістичні особливості діалогічного мовлення. *Дивослово*. 1995. № 3. С. 29–31.
7. **Палихата Е. Я.** Рідна мова. Уроки усного діалогічного спілкування. 5–9 класи. Тернопіль : ТДПУ імені Володимира Гнатюка. 2002. 143 с.
8. **Пентилюк М. І.** Комунікативне спрямування у навчанні рідної мови. *Сучасні аспекти педагогічного процесу*. Херсон, 1995. Вип.1. С. 6–10.
9. **Подлевська Н.** Формування культури спілкування в учнів 5–6 класів методами інтерактивного навчання. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 4. С. 10–13.
10. **Потелло Н. Я., Скиртач Г. Є.** Українське ділове мовлення і спілкування: навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 440 с.
11. **Програми з української мови.** *Дивослово*. 2017. № 7–8. С. 2–55.
12. **Скуратівський Л.** Елементи практичної риторики. *Українська мова і література в школі*. 2003. № 2. С. 4–23.
13. **Словник-довідник з української лінгводидактики:** навч. посіб. / за ред. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2003. 149 с.

**МОВНА СИТУАЦІЯ В ДНІПРОВСЬКОМУ
НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА**

Функціонування мови в освітній галузі – це об'єктивний показник її суспільного статусу та чинник творення майбутнього. Практика мовного планування визнає розвиток освіти національними мовами як найефективніший спосіб зростання їхньої комунікативної потужності [1, с. 1]. Дослідники характеризують сучасну мовну ситуацію в Україні двома основними рисами: інерційним розвитком білінгвізму, нерівномірного регіонально, та аморфністю державної мовної політики. На думку Л. Масенко, конфліктність нинішніх мовних проблем України закорінено в деформаціях її мовної ситуації, успадкованих від колоніального минулого [3, с. 5]. Отже, вивчення сучасної мовної ситуації є актуальним, оскільки дає змогу спрогнозувати тенденції розвитку мовних процесів і визначити ймовірні напрями мовної політики. Мовну ситуацію в ЗВО досліджували такі лінгвісти: С. Мартос [2], В. Титаренко [4], Н. Якубчак [6] та ін.

Для з'ясування особливостей мовної ситуації в молодіжному середовищі ми провели соціологічне опитування серед студентів факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олесь Гончара. По-перше, перспективи розвитку мови залежать від молодого покоління, передусім філологів. По-друге, саме молодь – група мовців, яка набагато менше зазнала впливу радянської ідеології. По-третє, офіційний статус української мови в Дніпровському національному університеті імені Олесь Гончара, зокрема на факультеті української й іноземної філології та мистецтвознавства, досить високий.

Для визначення особливостей мовної ситуації використано соціолінгвістичний метод анкетування. Усього в опитуванні взяло участь 175 студентів. Вік респондентів коливається в межах від 18 до 23 років. Серед опитаних 94 % за національністю українці, 6 % – інші (азербайджанці, німці, поляки, росіяни).

Насамперед респондентам було запропоновано оцінити ступінь власного володіння розмовною українською мовою й зазначити рідну мову. 52 % опитаних вважають рідною українську мову, 36 % – російську, 10,6 % – обидві мови, 1,4 % – азербайджанську. У цьому разі 48 % респондентів зазначають, що володіють однаково й російською, й українською мовами, 36 % – краще володіють російською, 13,3 % – українською; решта 2,7 % – іншими мовами. Спостерігаємо прикру суперечність: визнаючи себе українцями (52 %), лише 13,3 % студентів вільно володіють українською мовою. Зауважимо, що 18,6 % опитаних зізнаються, що використовують російську мову під час підготування до занять, пояснюючи це тим, що більшість посібників наявні лише в російськомовному варіанті (наприклад, з китайської мови).

Об'єктом нашого зацікавлення стало вживання української мови в неофіційній ситуації, тобто в компанії друзів поза стінами університету. На запитання «Якою мовою Ви користуєтеся в побуті, у спілкуванні з друзями, у громадських місцях?» 77 % відповідають «російською», лише 5,3 % – «українською», а решта користується обома мовами. 76 % опитаних зазначили, що розмовляють російською в побуті, 18,7 % використовують українську, а для 5,3 % – іншу. На запитання «У якому перекладі Ви читаєте художню літературу?» більшість (70 %) відповідає «російському», 46,7 % – «українському», 34,3 % надає перевагу мові оригіналу (загальна кількість відсотків не складає 100 %, оскільки респонденти мали змогу обирати кілька варіантів відповіді). Більшість (72 %) переглядають іншомовні фільми та серіали в російськомовному дублюванні, 48 % надають перевагу мові оригіналу, а 23,3 % – українській мові (загальна кількість відсотків не складає 100 %, оскільки респонденти мали змогу обирати кілька варіантів відповіді).

Окреслена ситуація є наслідком масової двомовності, що

притаманна для Дніпропетровщини. Утім, на відміну від диглосії, характерної для радянських часів, коли російська мова була мовою офіційного спілкування, а українській відводили роль побутової, більшість опитаних обирає російську як мову невимушеного спілкування, а українську використовує в регламентованих ситуаціях. На прохання обґрунтувати вибір російської мови як мови побутового спілкування, найчастіше отримано відповіді на зразок: *звик (ла) розмовляти російською мовою, бо нею зручніше; спілкуюся з людьми тією мовою, якою до мене звертаються; важко розмовляти українською, коли тобі відповідають російською; у селах говорять суржиком; батьки погано володіють українською мовою*. Зазначені пояснення формують висновок про те, що вплив на мовний вибір респондента має 1) мова батьків, яка переважно стає для особистості рідною мовою та 2) російськомовне неформальне оточення. Отже, спілкування з друзями залишає помітний відбиток на мовній свідомості та поведінці особистості.

У ситуації білінгвізму особливо актуальною є проблема мовної стійкості, яку О. Ткаченко визначає як здатність «за несприятливих умов зберегти і відновити свою мову» [5, с. 3]. На рівні окремої особистості це поняття відбиває частотність переходу з однієї мови на іншу залежно від різних комунікативних ситуацій. Свідомий вибір мови здебільшого спричинений її статусом, який визначає політика держави, і ставленням до мови. На запитання: «Якщо на вулиці до вас звертається людина російською мовою, то ви відповідаєте?» – 12,5 % опитаних дали відповідь «українською», 8 % – «важко сказати, якою частіше», 79,5 % – «російською». Отже, більшість респондентів виявляють «толерантність» і переходять на російську мову, що свідчить про розхитане поняття рідної мови та авторитет російської. На запитання «Якщо на вулиці до вас звертається людина українською мовою, то ви відповідаєте?» – 90,2 % опитаних відповіли «українською», 2 % – «важко сказати, якою частіше», 7,8 % – «російською».

У цьому разі переважно російськомовне місто не сприяє зміцненню мовної стійкості, а навіть спонукає до переходу на

російську в певних ситуаціях. Утім, варто зазначити, що в одномовній ситуації зникає будь-яка потреба в іншій мові, оскільки більшість респондентів (90 %) використовують українську мову.

Отже, результати проведеного анкетування засвідчили, на жаль, недостатній рівень мовної свідомості студентів. Водночас фіксуємо певний дисбаланс між національною та мовною самоідентифікацією: українці за національністю обирають рідну мову російську. Виявлено залежність вибору мови від мовного оточення, зокрема мовну стійкість порушено під впливом російської мови.

Бібліографічні посилання

1. **Данилевська О. М.** Мовна ситуація в українській шкільній освіті на початку ХХІ століття : автореферат дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01. Київ, 2020. 40 с.
2. **Мартос С.** Мова, політика і самоідентифікація молоді: за результатами анкетування студентів, які навчаються у вишах м. Херсона. *Мова і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 146–152.
3. **Масенко Л. Т.** Мова і політика. Київ : Соняшник, 1999. 100 с.
4. **Титаренко В.** Мовна поведінка студентів на тлі мовної ситуації Житомирщини. *Філологічний часопис*. 2019. Вип. 1(13). С. 130–138.
5. **Ткаченко О. Б.** Проблема мовної стійкості та її джерел. *Мовознавство*. 1990. № 4. С. 3–10.
6. **Якубчак Н. В.** Мовна ситуація в НаУКМА. *Наукові записки. Філологічні науки*. 2002. Т. 20. С. 44–52.

**ВИРОБЛЕННЯ НАВИЧОК УСНОГО МОВЛЕННЯ
ЯК НЕОБХІДНИЙ РЕЗУЛЬТАТ НАВЧАННЯ В КУРСІ
«УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ
СПРЯМУВАННЯМ)»**

Одним із завдань курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є вироблення навичок спілкування літературною мовою в різних ситуаціях професійної діяльності. «Вироблення високої культури усного й писемного мовлення як показника розвинутого інтелекту й загальної культури особистості має, безперечно, велике соціальне й державнополітичне значення» [1, с. 55]. Оволодіння такими навичками залежить від здобутого студентами мовленнєвого досвіду, який стосується і сприйняття мови навколишніх людей, і конструювання та самоаналізу власної мови. Саме рівень мовленнєвого досвіду засвідчує комунікативні навички майбутніх фахівців, адже мовна недбалість межує зі службовою недбалістю: неправильне вживання слова, неоднозначне висловлення призводить до спотворення змісту повідомлення, до непорозуміння в ділових стосунках [6, с. 58]. Тому здобуття мовленнєвого досвіду – це важливий компонент навчального процесу в курсі «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Комунікативну діяльність як методику навчання застосовували в освітній практиці від найдавніших часів [3, с. 176]. Для реалізації цієї методики на заняттях з «Української мови (за професійним спрямуванням)» вагоме місце слід відводити виголошенню коротких різножанрових промов (інформаційних, переконувальних, агітаційних). Виступаючи перед своїми одногрупниками, студент демонструє вміння й навички усної комунікації. Згодом під керівництвом викладача відбувається обговорення виступу, під час якого студент проводить самоаналіз власних досягнень і недоліків,

а також дізнається про враження колег-студентів і викладача-наставника. При цьому тематика усних виступів може охоплювати і питання програмного матеріалу, і актуальні проблеми суспільно-політичного життя, і різноманітні морально-етичні теми.

Застосування цієї методики дає змогу комплексно діагностувати рівень знань, здобутих у процесі вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», виявити основні порушення нормативності на різних мовних рівнях.

1) Ортоепічний рівень: вимова ненаголошеного [а] замість [о] (*Міністр закардонних справ*); м'яка вимова приголосних перед [е] (*телефон*); м'яка вимова шиплячих (*чьому, щястя*); вимова [дж], [дз] як [ж], [з] (*хожу, позвонили*).

2) Акцентологічний рівень: неправильне наголошування слів (*чотирна́дцять*, а не *чотірна́дцять*, *кажу́* а не *ка́жу*, *бюрокра́тія*, а не *бюрократі́я*, *літо́пис*, а не *літопис*) тощо.

3) Лексичний рівень. Вживання слів у невласливому для контексту значенні: *ставитися з повагою* (а не *відноситися з повагою*); вживання росіянізмів: *захід* (а не *міроприємство*); вживання тавтології: *колишні депутати* (а не *колишні екс-депутати*); сплутування паронімів: *військовий квиток* (а не *воєнний квиток*); перенасичення тексту чужомовними запозиченнями: *аргумент* (доказ, підстава), *економія* (ощадливість), *експеримент* (дослід), *компенсація* (відшкодування) [4, с. 92]; порушення фразеологічної точності: *просто неба* (а не *під відкритим небом*); *брати до уваги* (а не *приймати до уваги*) тощо.

4) Словоtvірний рівень. Сплутування префіксів: *дозволити* (а не *позволити*), *зіставляти* (а не *співставляти*); неправильне вживання суфіксів: *ліки* (а не *лікарство*), *продавчиня* (а не *продавщиця*), *панівний* (а не *пануючий*) тощо.

5) Морфологічний рівень: недотримання граматичного роду іменників: *математичний степінь* (а не *математична степінь*); неправильне вживання числа іменників: *канцелярське приладдя* (а не *канцелярські приладдя*); некоректне утворення форм

родового відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни: *пішли до деканату* (а не *до деканата*); неправильне утворення форм кличного відмінка: *Віталію Петровичу* (а не *Віталіє Петрович*); неправильне утворення форм орудного відмінка однини: *викладачем* (а не *викладачом*), *Сергієм* (а не *Сергієм*); неправильне утворення форм називного відмінка множини іменників: *директори* (а не *директора*); неправильне відмінювання кількісних числівників: *п'ятдесяти студентів* (а не *п'ятидесяти*); неправильне поєднання числівників з іменниками: *півтора місяця* (а не *півтора місяці*), неправильне утворення наказового способу дієслова: *ходімо* (а не *ходімте*) та ін.

б) Синтаксичний рівень: порушення дієслівного керування: *дякувати слухачам* (а не *дякувати слухачів*); невдале вживання пасивних конструкцій: *Директор підписав наказ* (а не *Директором підписаний наказ*) [5, с. 45], недоречне використання дієприслівникових зворотів: *Зустрівши друга, хочу розповісти* (а не *хочеться розповісти*) *йому про свою поїздку* [2, с. 495] тощо.

Під час обговорення усних виступів студенти також звертають увагу на такі комунікативні властивості мовлення, як точність, влучність, логічність, лаконічність, доречність. Комплексний аналіз кожного конкретного виступу дає змогу виявити його переваги й недоліки, що сприятиме подальшому мовному вдосконаленню студента.

Отже, комунікативна діяльність під час практичних занять з «Української мови (за професійним спрямуванням)» є важливим інструментом вироблення навичок грамотного, дієвого, точного й влучного мовлення, а також сприяє утвердженню впевненості в собі, у своїй здатності досягати під час професійної комунікації поставлених завдань. Досягнення мовної досконалості – це складна й копітка праця над собою, вона починаються з основного – з любові до рідної мови, з бажання майстерно володіти нею, досягаючи при цьому успіхів у власному професійному зростанні.

Гуманітарна підготовка в негуманітарному вищому навчальному закладі, безумовно, має передбачати вивчення низки інших дисциплін, котрі мають на меті навчити студента секретів мовної комунікації, зокрема таких, як «культура ділового спілкування», «риторика» тощо.

Бібліографічні посилання

1. **Вознюк Г. Л., Куньч З. Й.** Удосконалення навичок культури мовлення на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) та риторики. *Український смисл*. Дніпро, 2016. С. 47–56.
2. **Куньч З. Й.** Вживання дієприслівникового звороту в сучасному науково-технічному мовленні. *Наукові записки*. Випуск 127. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2014. С. 432–435.
3. **Куньч З. Й., Харчук Л. В.** Комунікативна діяльність студентів як засіб досягнення риторичної компетенції. Інформація, комунікація, суспільство 2019 [Електронний ресурс]: Матеріали 8-ї Міжнародної наукової конференції ІКС-2019 (16–18 травня 2019, Чинадієво). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. URL: <http://ics.skid-lp.info/ICS2019Proceedings.pdf>, вільний. С. 176–177.
4. **Куньч З.Й.** Сучасне академічне красномовство в контексті еколінгвістики: проблема вживання запозичень. *У вимірах слова : збірник наукових праць на пошану професора Ірини Кочан*. Упоряд. О. Антонів, О. Туркевич, І. Фецько. Дрогобич : Посвіт. 502 с; фото. С. 89–98.
5. **Куньч З. Й.** Уникання пасивних дієслівних конструкцій як елемент культури української мови. *Український смисл*. Дніпропетровськ, 2012. С. 42–49.
6. **Литвин О. Г., Голубінка Н. І.** Проблеми культури мови професійного спілкування в освітньому процесі ВНЗ технічного профілю. *Український смисл*. Дніпро : Ліра, 2016. С. 57–65.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОКРАЩЕННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ВИШІВ

Глобальна мережа Інтернет сьогодні є невід'ємною частиною нашого життя. Нині цифрова реальність є не лише специфічним світом, що надає молоді захопливі розваги, це, власне, паралельна реальність, яка по-особливому доповнює «життя офлайн», повсякчас з ним переплітаючись і відчутно впливаючи на розвиток особистості учнів та студентів. Можливості, які надає цифрова мережа передусім у спілкуванні, видаються майже необмеженими.

Функціонування мови в цифровому просторі не могло залишитися поза увагою науковців. Різні аспекти цієї проблеми досліджували, наприклад, С. Чемеркін, О. Тищенко, А. Ніколаєва, О. Дмитрієва, С. Зайцева та ін.

Цікавим, актуальним, проте й до сьогодні недостатньо дослідженим залишається напрям вивчення феномену інтернет-мовлення як чинника, що відчутно впливає на формування засад культури мовлення української молоді.

Постійне перебування молодої людини в Інтернеті занурює її в особливу комунікативну стихію, яка функціонує на принципово нових засадах, що призводить до помітних зрушень у способах формування індивідуальних моделей мовленнєвої поведінки.

До наслідків впливу принципів організації інтернет-комунікації на мовлення поза мережею представника сучасного студентства можна уналежнити, наприклад, поширену настанову на тотальне ігнорування, іноді навіть демонстративне, норм сучасної української літературної мови.

Дослідники інтернет-спілкування відзначають, що порушення мовних норм є однією з особливостей спілкування в мережі і що «деякі користувачі зізнаються, що поза межами

інтернету пишуть і говорять правильно, намагаються не робити помилок, але в мережі нехтують літературними нормами задля швидкості, легкості і наголошують на тому, що так їм комфортніше і подобається відчуття того, що не потрібно дотримуватися ніяких «правил» [2].

Синтез письмової форми спілкування з усною, який є виразною ознакою інтернет-спілкування, дає змогу створити атмосферу невимушеного спілкування. «Швидкість, одночасність, прилюдність обміну інформацією – це позамовні чинники народження нового стилю. Унаслідок їхнього впливу до традиційних писемної й усної форм мови долучається третя, що має ознаки обох – писемно-усна (або книжно-розмовна) мова користувачів програм швидкого спілкування в режимі *онлайн*, тобто спілкування в реальному часі. З одного боку, їй властиві невимушеність, спонтанність, ситуативність – ознаки усної мови, а з іншого – застиглість форми, можливість повернутися до сказаного, зредагувати (на форумах) – ознаки писемної мови», – зазначає О. Тищенко [4, с. 35], А. Глухова також описує мовлення в інтерактивному просторі як письмову розмовну мову, що «визначається як своєрідна суміш письмового літературного та усного розмовного стилів мови» [2, с. 51].

Саме такий перехідний характер інтерактивної комунікації мовці відчувають і кваліфікують як «свободу», і саме ця особливість інтернет-спілкування є найбільш плідним джерелом різноманітних мовних деформацій, що впливають на стиль і форму спілкування поза Інтернетом. Прийнятний рівень якості комунікації в мережі формує в багатьох молодих людей хибне уявлення про надлишковість вимог до граматичної, орфографічної, пунктуаційної впорядкованості будь-яких текстів, які вони створюють. Наприклад, студенти технічних спеціальностей ДВНЗ «Придніпровська академія будівництва і архітектури» зацікавлено сприймають зауваження щодо змісту їхніх текстів, проте досить байдуже реагують на коментар щодо грамотності. Зазвичай вони демонструють таку мотивацію нехтування орфографічними та пунктуаційними правилами: «Мені так зручніше», «Я так звик», «Я так економлю свій час»,

«Але ж мене й так усі розуміють» тощо. На жаль, це типова реакція, характерна для більшості представників учнівської та студентської молоді.

Для подолання небажаних наслідків таких переконань на заняттях з української мови за професійним спрямуванням ефективними є практичні завдання, створені на матеріалі навчальних і методичних видань для вивчення спеціалізованих дисциплін. Наприклад, студентська аудиторія з ентузіазмом сприймає пропозицію відновити текст технічного завдання для створення проекту в межах професійної спеціалізації або опис технологічного процесу. У тексті, з яким працюють студенти, відсутні розділові знаки, наявні лексичні та граматичні помилки. Зазвичай виконання цього завдання виявляється складнішим, ніж це здавалося студентам: на подолання штучно створеного викладачем комунікативного ускладнення витрачається набагато більше часу, ніж необхідно для написання тексту з дотриманням норм.

Досягти успіху у формуванні високого рівня культури мови студентської молоді можливо лише за умови збільшення обсягу навчального часу на опанування професійно орієнтованого курсу української мови у закладах вищої освіти.

Бібліографічні посилання

1. **Зайцева С.** Реалізація комунікативної функції мови в інтернет-блозі. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер. «Филология. Социальные коммуникации»*. Т. 25 (64). № 1. Симферополь, 2012. С. 71–75.
2. **Клярська Г. Ю.,** Тарасенко О. Д. Особливості мови інтернет-спілкування (на прикладі україномовних користувачів). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2018. № 32. С. 9–52. URL: http://vestnik.philology.mgu.od.ua/archive/v32/part_3/16.pdf (дата звернення: 27.02.2020).
3. **Макарець Ю. С.** Українська мова в інтернет-просторі: соціально-правовий та лінгвальний виміри.

URL: <https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/httpsdoi.org10.31174send-ph2018-159vi46-09.pdf> (дата звернення: 27.02.2020).

4. **Тищенко О.** Мова інтернет-спілкування: стиль, норма, освіта. *Дивослово*. 2012. №11. С.35 –39.
5. **Чемеркін С.** Українська мова в інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. Київ, 2009. 240 с.

КУЛЬТУРА МОВИ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

В. В. Зайцева, М. О. Рязанова (м. Дніпро)

РЕКЛАМА ЯК ФУНКЦІЙНО-СТИЛЬОВЕ УТВОРЕННЯ В СТИЛІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Реклама є невід’ємним елементом сучасного життя людства загалом, що засвідчує факт її актуальності й перспектив розвитку. Вона постає одним із домінантних засобів поширення інформації, що формує стереотипи та викликає бажання підвищити рівень життя суспільства. Оскільки ефективність реклами залежать передусім від того, наскільки зрозумілим, унікальним і стилістично довершеним є рекламний текст, то саме цей аспект став об’єктом вивчення лінгвістів, а мова реклами – предметом мовознавчих досліджень. Так, мову рекламних текстів уже було розглянуто на різних лінгвістичних рівнях: лексичному (О. Голік [3]), стилістичному (В. Апресян [1], Н. Арутюнова [2], М. Пентиліук [6], О. Михненко [5]), граматичному (В. Зірка [4]), структурно-семантичному та синтаксичному (І. Шмілик [7]) тощо.

Мета цієї розвідки полягає у визначенні мовної організації сучасних рекламних текстів, аналізові їхніх основних функцій.

Дослідження лінгвостилістичних аспектів рекламного дискурсу відбувається з позицій сучасної лінгвістики, що зумовлено динамічним розвитком рекламних текстів у зв’язку із впливовими тенденціями розвитку сучасного суспільства. В. Зірка тлумачить поняття «реклама» як повідомлення

правдоподібного характеру з особливою внутрішньою організацією мовних одиниць, що орієнтовані на конкретну вигоду психологічної, матеріальної, іміджевої чи якоїсь іншої властивості та які породжують механізм імперативного впливу на індивідів [21, с. 10–11].

Рекламному текстові властива низка рис, структурних і функційних особливостей, притаманних і тексту як мовленнєвому масиву – свідомо організованому результату мисленнєво-мовленнєвого процесу, основною одиницею якого є ССЦ, і який характеризується певними формально-граматичними зв'язками, логічним змістом, стилістичною єдністю, тематичною заданістю та структурною завершеністю, що дає підстави вважати будь-які рекламні повідомлення текстом. Крім того, вони виявляють схожість, маючи спільні категорії – інформативність і комунікативність. Відмінність полягає в тому, що до рекламних текстів належать тексти ЗМІ, об'єднані комплексною комунікативною установкою, де поєднується інформаційна функція з оцінною та спонукальною. Проте поняття реклами в лінгвістичному аспекті спирається на позначення будь-яких матеріальних об'єктів, що фіксують інформацію, яку можна витлумачити як текст. Отже, реклама є самостійним видом тексту засобів масової комунікації.

Рекламний дискурс – це особливий тип інституційного дискурсу, де відбито найбільш значущі суспільні зміни й актуальні культурні тенденції. Йому властиві всі характерні інституційні взаємодії: шаблонність і стереотипність, спілкування в межах статусно-рольових відносин і розділення комунікантів у часі та просторі, спрямованість на передачу інформації, справляння впливу на думку реципієнтів і масовість споживання інформації, її сугестивність та образність.

У публіцистичному стилі, до якого загалом і належить рекламний текст, використовують мовні засоби, що синтезуються з елементів усіх стилів, які є найдоцільнішими для агітації та пропаганди. Інструментарій стилізації на рівні тексту реклами формує насамперед комунікативну та маніпулятивну функції. Мовленнєва дія в рекламі сприймається як комунікативна,

номінована кількома вимірами: текстом (мовлення, письмо, графічне зображення, їхнє сполучення), дискурсивною практикою (продукування та розрахунок на сприйняття текстів), соціокультурною практикою (жанрово-стилістичні особливості). Тому процеси впливу й трансформації слова в рекламному тексті продиктовані природою та функційним потенціалом сфери масової комунікації. Вона передбачає апеляцію до масового читача, а тому її лінгвальний ресурс характеризується динамікою, тенденцією до функційно-стилістичної трансформації, спрямованою на інформування й маніпуляцію мовною свідомістю аудиторії. Спираючись на це, рекламний текст має бути лаконічним, точним, динамічним, містким, влучним, виразним, оскільки він функціонує як текст масового впливу.

О. Михненко в науковій розвідці «Рекламний текст як компонент комунікації» детермінує функційні типи рекламних текстів різного призначення, виділяючи: а) тексти, що виконують нейтрально-інформативну функцію; б) тексти, де відбувається доповнення об'єктивних даних інформацією суб'єктивно-оцінного плану [40, с. 50]. Нейтрально-інформативні рекламні тексти трапляються досить рідко, адже вони не створюють унікального образу продукту, що має звертати на себе увагу потенційної аудиторії. Тому такі стилістично-нейтральні тексти використовують лише для конкретизації певних фактів, що пов'язані з рекламованим об'єктом, наприклад: *Pollardi – салон весільних та вечірніх суконь. Купуєш сукню – фату отримуєш у подарунок! Термін дії акційної пропозиції з 25.01 – по 25.02.19 року* (реklamний постер на фасаді ТЦ «Дафі», Зоряний бульвар, 1А; 27.01.2019), *16–17 березня «Орел і решка» в Ігроленд* (інтернет-реклама, <https://dnepr.karavan.com.ua>; 11.03.2019). Часто використовують другий тип реклами, що, на відміну від попереднього, інформує про переваги товару, у ній використовують усі можливі способи й ресурси мовних засобів та графічних компонентів з настановою на яскраву, переконливу характеристику рекламованого об'єкта. Усе це має на меті створити неповторний привабливий образ продукту, налаштувати на позитивне його сприйняття з подальшим придбанням: *До -50%*

на все. **Щоби мати, що обмити** – Треба в COMFY ЦЕ КУПИТИ! (реklamний постер на фасаді магазину «Comfy», вул. Січеславська Набережна, 31; 27.11.2018). У таких рекламах використовують просторічно-експресивну лексику з метою стати ближчими до масового споживача: *В Metro днюха ми гарнюхи. Нам п'ятнадцять, ціни – круть!* (телереклама, «1+1»; 03.10.2018); новотвори для підкреслення винятковості товару та його високої технологічності: *ALLO.UA – твори смарт-дива»* (інтернет-реклама, <https://allo.ua>; 02.03.2019) тощо.

У нашому дослідженні спираємося на розуміння рекламного тексту як будь-якого комунікативно значущого, формально й змістовно завершеного мовленнєвого утворення, побудованого з певною прагматичною настановою. Важливу роль у текстовій організації реклами відводять образним засобам – фонетичним, лексичним, граматичним. Наприклад, досить часто в рекламних текстах послуговуються бінарними опозиціями, що являють собою раціональну аргументацію. Завдяки їх використанню в рекламі копірайтери досягають підсилення потенціалу повідомлення, оскільки наближають мову реклами до мови приказок та прислів'їв, які є одним з найефективніших способів збереження та передачі інформації, що зумовлено простотою їхньої композиції й зорієнтованістю на автоматичне сприйняття. Протиставлення, що лежить в основі антитези, здійснюється, зокрема, на основі антонімічних опозицій, виражених: а) дієсловами: *Альфа-Банк. Лояльність зростає – платежі зменшуються* (реklamний постер на фасаді «Альфа-Банк», просп. Д. Яворницького, 44; 29.03.2019), *Українці не мовчать. Українці голосують! Чергові вибори Президента України 31.03.2019* (білборд, просп. Д. Яворницького, 72А; 29.03.2019), *Речі зберігай – меблі вигравай! Curver -30%* (інтернет-реклама, <https://epicentrk.ua>; 18.02.2019); б) прикметниками: *Альфа-Банк. Перетворюйте маленькі мрії на велике диво* (реklamний постер на фасаді «Альфа-Банк», просп. Д. Яворницького, 44; 29.03.2019), *Чорна кредитка на білий день «всеМОЖУ» до 62 днів пільгового періоду, зняття кредитних коштів без комісії 0 800 300 502 ПУМБ* (реklamний постер на фасаді банку «ПУМБ», просп.

Д. Яворницького, 29; 21.03.2019); в) прислівниками: *Pepsi. Максимум смаку – мінімум калорій*» (телереклама, «1+1»; 05.08.2018), *ЕВКАБАЛ БАЛЬЗАМ: по-дитячому м'який, по-дорослому ефективний* (телереклама, «К1»; 20.03.2019); г) іменниками: *Ашан не Сільно, а великий магазин*» (рекламний постер в ТЦ «Караван», вул. Нижньодніпровська, 17; 01.06.2018), *ПОЛЮЙТЕ НА ЗНИЖКИ, а не на звірів! НОВИНКА планшет Nomi Corsa 2 – 1999 грн АЛЛО* (телереклама, «Новий канал»; 03.10.2018); г) числівниками: *Кандидатів багато – ПРЕЗИДЕНТ ОДИН! ПОРОШЕНКО ПЕТРО ОЛЕКСІЙОВИЧ* (білборд, просп. Гагаріна, 26; 02.03.2019); д) займенниками: *PARI MATCH Грають вони – виграєте ви!* (білборд, вул. Магдебурзького права; 09.04.2019).

Позиціонування рекламних текстів як засобу впливу, переконування та утримання прихильності споживача забезпечують використанням у них одиниць вторинної номінації, наприклад, метафори. Метафора постає засобом маніпуляції свідомістю споживачів і виконує сугестивну функцію. Коли людина сприймає метафору, запускаються потрібні асоціації, як, наприклад, у таких рекламних текстах: *Весна іде, грандіозні знижки несе! Телевізор Panasonic 17 999 МОЮ. Надійно. Офіційно* (інтернет-реклама, <https://comfy.ua>; 06.03.2019), *COFFEE WOG ЗАПРАВЛЯЄМО ПІШХОДІВ* (білборд, вул. Передова; 01.08.2018), *«ВЕКО» Краций пральний вибір! 1888 грн. ЦІНИ ВІДЖАТО! COMFY* (інтернет-реклама, <https://comfy.ua>; 15.11.2018); *Тизин ШВИДКА СВОБОДА ДЛЯ НОСА!* (рекламний постер на фасаді аптеки «Руан», площа Вокзальна, 3; 27.09.2018).

До структурно-синтаксичних засобів, що є активними складниками рекламного тексту, зараховуємо повтори, парцеляцію, інверсію та еліпсис. Наприклад: *Яскраві відтінки! Наважся на сенсаційний колір з Garnier Color Sensation!* (телереклама, «Новий канал»; 18.03.2019), *Карамельність карамелі зачаровує каву!* (інтернет-реклама, <https://www.mcdonalds.ua>; 26.12.2018); *МИ – УКРАЇНА. АРМІЯ БОРОНИТЬ НАШУ ЗЕМЛЮ. МОВА БОРОНИТЬ НАШЕ*

СЕРЦЕ. ВІРА БОРОНИТЬ НАШУ ДУШУ. Петро Порошенко (білборд, просп. Гагаріна, 09.10.2018). На нашу думку, навмисний повтор у цих рекламних текстах створює ефект нав'язування чи перебільшення значущості вміщеної інформації.

Нерідко зміст рекламного тексту увиразнюють парцельовані конструкції: *СПОРТЛІГА Знаєш! Ставиш! Виграєш!* (реklamний постер, вул. Європейська, 18А; 30.01.2019); *АРМІЯ! МОВА! ВІРА! Геть від Москви! Петро Порошенко* (білборд, просп. О. Поля; 08.02.2019); *Хімчистка ARGENT ваша помічниця. Чисто. Якісно. Швидко* (білборд на фасаді ТЦ «Правда», просп. Слобожанський, 31Д; 25.03.2019).

У рекламному українськомовному тексті широко застосовуються й еліптичні моделі. Пропуск окремих частин речення не тільки узгоджується з комунікативною метою, а й допомагає досягнути її природним і зручним способом: *ЧУДО ЧАДО Зі свіжих фруктів – для малят!* (телереклама, «Новий канал»; 17.12.2018), *Лізак – від болю в горлі тільки так!* (телереклама, «Новий канал»; 21.03.2019).

Отже, у функційному аспекті рекламні тексти являють собою структури кількох типів, детермінованих завданнями, які ставлять копірайтери перед відповідним рекламним текстом. Лінгвістичний аналіз рекламного тексту можливий лише за умови врахування взаємодії екстралінгвістичних, соціолінгвістичних, прагматичних і психологічних чинників, що накладають свій відбиток на форму мовної реалізації рекламного повідомлення, зумовлюють функційне призначення рекламного тексту.

Бібліографічні посилання

1. **Апресян В. Ю.** Метафора в семантическом представлении эмоций. *Вопросы языкознания*. Москва : Языки славянских культур, 1993. № 3. С. 27–35.
2. **Арутюнова Н. Д.** Метафора и дискурс. Теория метафоры. Москва : Прогресс, 1990. 192 с.

3. **Голік О. В.** Особливості функціонування різних груп лексики у рекламній комунікації. *Держава та регіони. Соціальні комунікації.* № 3. 2016. С. 160–164.
4. **Зірка В. В.** Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі: автореф. дис. ... доктора. філол. наук : 10.02.02. Київ, 2005. 26 с.
5. **Михненко О. А., Попова І. С.** Писемні носії інформації сучасного міста (структурні та функційні параметри): монографія. Дніпро : ЛІРА, 2019. 260 с.
6. **Пентиліук М. І.** Культура мови і стилістика. Київ : Вежа, 1994. 240 с.
7. **Шмілик І. Д.** Синтаксичні засоби в мовленні реклами. *Український смисл.* Дніпропетровськ : Ліра, 2016. С. 242–253.

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ В ЗАСОБАХ ІНФОРМАЦІЇ (НА ОСНОВІ «AV IMPERIO»)

Культура спілкування передбачає не лише правильність мовлення, що є очевидною нормою в державі, а й використання перевірених фактів та достовірних джерел. Тому актуальним для опрацювання є міжнародний науковий журнал «Av imperio», кожен номер якого так чи так торкається української проблематики.

Серед першочергових місій щоквартальника – «розвиток проблематики нової імперської історії» [6, с. 229], а кожен випуск обрамлює велична тематика року, наприклад, у 2003 році – «Межі та кордони імперії», у 2004 – «Археологія пам'яті імперії та нації», у 2005 – «Мови самоопису імперії та багатонаціональної держави». Прикметно, що «журнал присвячений історії Російської імперії та СРСР» [6, с. 229], проте аспект формування української національної ідентичності, розгляд теренів України, з'ясування низки етнонімів, розуміння українського націоналізму та опис української лінгвоперсонології посідають чільне місце в «Av imperio».

Завданням статті є показати невідповідність українськоцентричної та російськоцентричної позиції щодо українського питання в системі культури спілкування між народами.

Надважливо, що дописувачі журналу називають СРСР «імперією позитивної дії» [8, с. 219]. Щоб відразу спростувати цю «позитивну дію», варто подивитися чотирисерійний серіал «Чорнобиль», який засвідчує численні факти винищення людей. На вимогу советського керівництва шахтарі рили підкопи, солдати вручну торкалися радіоактивних речовин та отримували таку високу дозу опромінення, яка була недопустима навіть для роботів. Унаслідок (за різними оцінками) Чорнобиль «забрав від

4 тис. до 93-ох тис. людських життів. Офіційна радянська статистика не змінювалася від 1987 року і каже про 31 загиблого» («Чорнобиль» (Chernobyl), 2019. Сценарист та керівник проекту Крейг Мезін, режисер Юган Ренк. Проєкт телеканалів НВО та Atlantik). Отож, назвати Советський Союз «імперією позитивної дії» – це означає цілком знівелювати тогочасну політику винищення українців, тобто замовчувати існування репресій, не описувати голодомор як геноцид українців, не визнавати руйнування правописної системи. Проте саме за ці злочини повинна відповідати Росія, яка від 1991 року стала правонаступницею СРСР, що дозволило їй продовжити членство в ООН, Раді Безпеки та інших міжнародних організаціях.

«Ав імперію» як журнал з імперської та постімперської історії в системі української лінгвоперсонології руйнує ідею визначальної ролі особистості та, таким чином, порушує етикетні взаємини між народами. Власне етикет як ‘установлені норми поведінки і правила ввічливості в якому-небудь товаристві’ [4, т. 2, с. 490] передбачає дотримання державоцентричних засад політики.

В аспекті культури спілкування зацікавлення викликає стаття Л. Бережної [2], позаяк йдеться про історико-політичну концепцію С. Томашівського та його модель інтерпретації української історії. Виникає логічне запитання: чого б це в автора такий інтерес до героїчних сторінок України, адже С. Томашівський – автор низки праць з українського державотворення, історик, публіцист, дійсний член НТШ. За текстом статті – він також організатор стрілецького руху, командир УСС; представник ЗУНР у Лондоні, який робив ставку на незалежність України за підтримки Антанти та сповідував ідею автономії українських земель у складі Польщі [2, с. 177]. Проте далі автор пише про «популізм» Грушевського (він був учителем С. Томашівського), а центральною ідеєю статті є розповідь про позицію С. Томашівського, що передбачала таке: 1) «відмовитися від ідеї українського державотворення і сконцентруватися на націєбудівництві» [2, с. 179]; 2) *Степ, Польща, Московщина – це трикутник історично-політичного*

розвитку України, і цінність його не лише історична, а й сучасна, а в довготривалій перспективі і майбутня. В розумінні вищесказаних провідних ідей лежить... мірило цінності української історії: усе, що йшло по лінії цих ідей, – було позитивним, творчим, корисним; все протилежне – негативним, деструктивним і шкідливим [2, с. 181]. Також автор розказує, як С. Томашівський високо оцінював роль православної церкви, від якої йшов для України позитив [2, с. 182], та вважав прийняття християнства часів Володимира фатальною помилкою для України [2, с. 183].

Досліджуючи праці С. Томашівського, автор побачила певні позитивні моменти, наприклад, що він приписує Галичині європейські риси [2, с. 194]. Це переконує, що навіть росіяни розуміють, що ідея унікальності українського характеру дозволила здобути політичну самостійність. Проте важливим є «прекрасний» для Росії висновок, що вмотивовує публікацію цієї статті в журналі «Ab imperio»: ідея «географічного трикутника» набуває нового значення в контексті формування геополітичного простору незалежної України [2, с. 198]. Отже, за Л. Бережною, фактаж статті повністю спрямований на створення позитивного впливу Росії на Україну.

Оскільки зіставний аспект у культурі спілкування між народами є визначальним, спробуємо з'ясувати суть української постаті. Джерела стверджують, що С. Томашівський – це український історик зі своїм вектором розвитку України, проте не варто говорити про «популізм Грушевського». Конфлікт С. Томашівського та М. Грушевського був політичним. С. Томашівський вважав, що не Київ є центром розвитку Української держави, а Галицько-Волинське князівство. Натомість М. Грушевський вбачає етнічну дорогу українців від Києва та Руси, що доведено низкою фактів [5]. Імперському журналові не підходить позиція М. Грушевського ще й тому, що він чітко відділив історію України від історії Росії.

Щодо візантійського православ'я, то С. Томашівський як історик української церкви доводить, що Володимир Великий та Ярослав Мудрий боролися за самостійну українську церкву

і проти залежності від Візантії (натомість в автора написано про значну роль православної церкви). Оскільки С. Томашівський дослідив історію Хмельниччини та Мазепинської доби, тому у вислові «*степ, Польща, Московщина – це трикутник для розвитку України*» варто додати, що це не трикутник, а кабала. Шукаючи можливості побудови сильної України С. Томашівський приходить до думки про автономію українських земель у складі Польщі, що не стало, на щастя, історичним фактом. Та останнє, про «*позитивне, творче, корисне*» від Росії свідчить теперішня анексія Криму, сучасна російсько-українська війна, яка вже 6 років триває на наших землях та постійне втручання Росії в державні справи України. Тобто ці слова Л. Бережної варто трактувати з точністю до навпаки. А ідея «*географічного трикутника*» зовсім не прийнятна для українців, проте й далі є рисою руйнівної політики Росії.

Це не єдина стаття, у якій українську лінгвоперсонологію розглянуто крізь сито російської науки. Приміром, один з авторів «*Ab imperio*» пише, що М. Старицький та М. Лисенко виявляли свою інакшість лише в одязі [3, с. 30]. Час найвищого злету таланту українських громадсько-політичних діячів припадає на період 1860–1880 років, який був неймовірно сильним культурно-національним злетом, тому творчість драматурга та композитора була їхнім національним ідентифікатором на всіх рівнях (бо культура – це не лише ‘сукупність матеріальних і духовних цінностей’, а й ‘рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі’ [4, т. 4, с. 394]). Натомість російськоцентрична інтерпретація бачить сутність українців лише як частину імперського простору, тому унікальність українців описує лише на рівні одягу, харчів, вусів тощо, що не відповідає правді, бо творення самостійної держави для українців завжди було ментальною необхідністю.

Втручання в героїзацію українських постатей здійснюють й інші автори журналу. Наприклад, А. Умланд, А. Шеховцев не забувають згадати «спробу Ющенка підняти до рівня національних героїв деяких українських колабораціоністів Третього Рейху» [7, с. 238]. Йдеться про наших героїв: командира Української повстанської армії Р. Шухевича та провідника

Організації українських націоналістів С. Бандеру, яким 2007 та 2010 року В. Ющенко надав звання Героя України. Ну це вже зовсім «не по-братськи»... Напевне, ми маємо в них питати, хто наш герой? Чи, може, маємо Пашу Морозова вважати за героя? Чи Зоюшку Космодем'янську? А щодо С. Бандери, то він і мертвий є небезпечний для північно-східного сусіда, бо його стаття «Перспективи української революції» змушує усвідомити нашого одвічно найнебезпечнішого ворога – Росію. Переконливо про це сказав С. Бандера: «Вірність ідеї українського націоналізму – це найбільша сила української визвольної революції, що її жодними способами не може зламати такий ворог, як большевицька Москва» [1, с. 107].

Отже, культура спілкування авторів «Ab imperio» з українцями часто є незадовільна, не відповідає історичним фактам, правді та неабияк нівелює значення українських постатей в культурно-національному просторі України. Українськоцентрична позиція бачить в образі С. Томашівського українського історика зі своїм розумінням державотворення, натомість редактори «Ab imperio» вважають ціннісним «географічний трикутник», який має знову формувати простір імперії. Про М. Старицького та М. Лисенка варто говорити як про надважливих діячів свого часу, натомість журнал показує їхню «інакшість» лише на рівні харчів та зовнішності. Прикметно, що щоквартальник вважає Советський Союз «імперією позитивної дії», що спростовують численні документи, зокрема КДБ, які були відкриті завдяки політичній волі В. Ющенко.

Відтак статті з лінгвоперсонології в «Ab imperio» спрямовані на порушення культури спілкування між народами та на применшення ролі України у формуванні сильної держави.

Бібліографічні посилання

1. **Бандера С.** Перспективи української революції. URL: http://mnk.org.ua/media/filer_public/a8/07/a8074b89-8f8b-4a07-bfc7-41aa6e40353a/stepan-bandera-perspektyvy-ukrajinskoji-revoljutsiji_.pdf (дата звернення: 6.02.2020).

2. **Бережня Л.** «Украинский треугольник» Степана Томашивського (1875–1930), или об особенностях «воображаемой географии» начала XX века. *Ab imperio*. № 4. 2007. С. 173–198.
3. **Екельчик С.** Человеческое тело и национальная мифология: некоторые мотивы украинского национального возрождения XIX века / Пер. с англ. М. Лоскутовой. *Ab imperio*. № 3. 2006. С. 23–54.
4. **Словник української мови:** в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
5. **Фаріон І.** 3.02.19. Степан Томашівський 9.01.1875–21.12.1930.
URL: https://www.youtube.com/watch?v=5W_хоP_sKZY&t=630s (дата звернення: 6.02.2020).
6. **Что такое «новая имперская история», откуда она взялась и к чему она идет?** Беседа с редакторами журнала *Ab Imperio* Ильей Герасимовым и Мариной Могильнер. *Беседовал Артем Смирнов* // Логос. 2007. № 1 (58). С. 218–238. URL: <http://www.ruthenia.ru/logos/number/58/13.pdf> (дата звернення: 7.11.2019).
7. **Умланд А., Шеховцов А.** Праворадикальная партийная политика в постсоветской Украине и загадка электоральной маргинальности украинских ультранационалистов в 1994–2009 гг. *Ab imperio*. № 2. 2010. С. 219–247.
8. **Blitstein P. A.** Nation and Empire in Soviet History, 1917–1953. *Ab imperio*. № 1. 2006. С. 197–219.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ганжа Світлана Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ганжа Вячеслав Анатолійович – старший викладач кафедри медицини катастроф та військової медицини державного закладу «Дніпропетровська медична академія МОЗ України».

Голікова Наталія Сергіївна – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Гурко Олена Василівна – доктор філологічних наук, професор кафедри лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Зайцева Вікторія В'ячеславівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Корольова Валерія Володимирівна – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Куньч Зоряна Йосипівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка».

Левун Ніна Віталіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Майборода Наталія Григорівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ментинська Ірина Богданівна – старший викладач кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка».

Микитюк Оксана Романівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка».

Наконечна Галина Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка».

Попова Ірина Степанівна – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, декан факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Рибалка Ярослава Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Рязанова Марина Олександрівна – студентка магістратури Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Самойленко Валерія Вікторівна – асистент кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Семак Людмила Анатоліївна – старший викладач кафедри філології Дніпровського державного аграрно-економічного університету.

Стадник Наталя Василівна – старший викладач підготовчого відділення Придніпровської академії будівництва та архітектури.

Тараненко Ксенія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарної підготовки, філософії та митної ідентифікації культурних цінностей Університету митної справи та фінансів.

Ткач Оксана Володимирівна – старший викладач кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Тягло Любов Василівна – викладач кафедри мовної підготовки державного закладу «Дніпропетровська медична академія МОЗ України».

Шевченко Тетяна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Шуліченко Тетяна Сергіївна – викладач кафедри іноземних мов Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, аспірант кафедри української мови Дніпровського національного університету імені О. Гончара .

Яремчук Наталія Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Зміст

І. С. Попова (м. Дніпро)	3
ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ VII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «КУЛЬТУРА МОВИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ»	3
Культура мови як соціолінгвістична категорія.....	5
Я. І. Рибалка (м. Дніпро)	5
СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЖАРГОННОЇ ЛЕКСИКИ	5
К. В. Тараненко (м. Дніпро).....	11
ЛЕКСИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ З ПОЗИЦІЙ ЕКОЛІНГВІСТИКИ	11
Л. В. Тягло (м. Дніпро).....	16
ЗАСОБИ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ В ПОЛІЕТНІЧНИХ ГРУПАХ	16
Т. С. Шуліченко (м. Дніпро)	20
КОЛЕКТИВНА МОВНА ОСОБИСТІТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ БЕСТСЕЛЕРІ.....	20
Культура мови і мовна норма	25
Н. В. Левун (м. Дніпро)	25
ПОРУШЕННЯ МОРФОЛОГІЧНИХ НОРМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ	25
Г. В. Наконечна, І. Б. Ментинська (м. Львів).....	30
ЕЛЕМЕНТИ ГРАМАТИЧНОЇ СТИЛІСТИКИ В НАУКОВОМУ ТЕКСТІ (категорія давального відмінка однини іменників чоловічого роду)	30
Н. В. Стадник (м. Дніпро)	36
МОВНА НОРМА ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ ЧИННИК УСПІШНОГО СКЛАДАННЯ ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	36
Т. В. Шевченко (м. Дніпро).....	41
СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ З РОЗДІЛОВИМ ЗНАЧЕННЯМ	41

Культура мови і сучасний літературний процес	48
Н. С. Голікова (м. Дніпро).....	48
СТИЛІСТЕМИ-КОМПОЗИТИ В МОВІ ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО	48
Н. Г. Майборода (м. Дніпро)	55
СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОМІНАЦІЇ ОСІБ У ДЕТЕКТИВНИХ РОМАНАХ АНДРІЯ КОКОТЮХИ.....	55
В. В. Самойленко (м. Дніпро)	64
ТИПОЛОГІЯ ПОМИЛОК У СУЧАСНИХ ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ.....	64
Л. А. Семак (м. Дніпро).....	68
СЕМАНТИКА КОНТЕКСТУАЛЬНИХ СИНОНІМІВ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ	68
Культура мови в закладах освіти.....	74
С. А. Ганжа, В. А. Ганжа (м. Дніпро)	74
ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ЛІКАРЯ	74
О. В. Гурко (м. Дніпро)	80
АНГЛІЦИЗМИ В МОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ ДНІПРОВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА	80
В. В. Зайцева, Н. С. Яремчук (м. Дніпро).....	83
РОЛЬ ДИСКУСІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	83
В. В. Корольова (м. Дніпро)	89
МОВНА СИТУАЦІЯ В ДНІПРОВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА	89
З. Й. Куньч (м. Львів)	93
ВИРОБЛЕННЯ НАВИЧОК УСНОГО МОВЛЕННЯ ЯК НЕОБХІДНИЙ РЕЗУЛЬТАТ НАВЧАННЯ В КУРСІ «УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)»	93

О. В. Ткач (м. Дніпро)	97
ПЕРСПЕКТИВИ ПОКРАЩЕННЯ КУЛЬТУРИ	
МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ВИШІВ	97
Культура мови в засобах масової інформації	101
В. В. Зайцева, М. О. Рязанова (м. Дніпро)	101
РЕКЛАМА ЯК ФУНКЦІЙНО-СТИЛЬОВЕ УТВОРЕННЯ	
В СТИЛІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	101
О. Р. Микитюк (м. Львів).....	108
КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ В ЗАСОБАХ ІНФОРМАЦІЇ	
(на основі «Ab imperio»)	108
Відомості про авторів	114

МАТЕРІАЛИ VII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«КУЛЬТУРА МОВИ В УКРАЇНСЬКОМУ
СУСПІЛЬСТВІ»

9–10 КВІТНЯ 2020 РОКУ

м. Дніпро